

KISFALUDY SÁNDOR ÉS KAZINCZY FERENCZ IRODALMI VITÁJA.

Kisfaludy Sándornak Kazinczy ellen a 19. század második tizedében kezdett irodalmi vitája a nyelvújítási harcnak egyik nevezetes mozzanata.

A világlátott, művelt és erősen magyar érzelmű Kisfaludy Sándor 1799-ben a katonaságot otthagya szűkebb szülőföldjén, a Dunántúl telepedett meg. Közte és az itt élő írók, nagyobbreszt ifjúkori ismerősei közt csakhamar oly benső, halálig tartó barátság keletkezett, hogy még irodalmi kérdésekben — így a nyelvújítás ügyében — is közösséget vállaltak egymással. Ezért nevezték el őket elleneseik és az irodalomtörténet is *dunántúli íróknak*.

Ez írók közül *Takáts József* volt Kisfaludynak legteljekesebb buzdítója. Valószínűleg már Győrött ismerkedtek meg, vagy pedig Pozsonyban, a hol együtt tanulóskodtak. Takáts az utóbbi helyen volt 1790-ben kispap, Kisfaludy pedig 1788—1792-ig itt tanult philosophát és jogot. Kisfaludy sokszor eljárt a hazafias érzelmű kispapok közé és az ő hatásuk alatt érlelődött meg benne a gondolat, hogy a magyar irodalmat tehetségéhez mérten ő is elő fogja mozdítani. Barátságuk tulajdonképpen már Bécsben fejlődött ki, a hova Kisfaludy testörnek, Takáts pedig (a Festetics-családhoz) nevelőnek került. A Kisfaludyra beállott kedvezőtlen körülmények közt figyelhetjük meg barátságuk melegségét. Takáts simította el a Kisfaludy házassága körül felmerült akadályokat, ő adta ki a *Himfy szerelmeit* és később a *Regéket*. Kazinczy jellemzi a legjobban barátságukat Horvát Ádámhoz 1816-ban írt e szavaival: »Kisfaludy és Takáts oly barátok, hogy a mit egyik tud, a másik is tudja«.

Hasonló jó barátság fűzte Kisfaludyt *Pápay Sámuel*hez, *Horvát Endré*hez és *Ruszek József*hez is.

A *Pápay*-, *Horvát*- és *Ruszek*ekkel való barátságának jellemzésére alig maradt fenn egy-egy levél. Egyesek — különösen Kazinczy feljegyzései, továbbá maga az irodalmi vita azonban világosan mutatják teljes egyetértésüket.

Kisfaludy és az említett négy író a tulajdonképpeni *dunántúli írók*. Az ő körükköz tartozott *Bacsányi János* is. Kisfaludy még Bécsben ismerkedett meg vele és ezóta nagyra becsülte őt

mint költőt és mint embert. Levelei mutatják, hogy mint költőt »magyar Ossiánnak« tartotta és mint embert, sok szenvedéséért sajnálta. Tisztelete jeléül ódát is írt hozzá. A tisztelet és megbecsülés kölcsönös volt. Bacsányi buzdította és segítette tanácssal Kisfaludyt költői pályája kezdetén. Ódát írt hozzá, 1825-ben meg a »*Poetai elmékedéseket*«¹ Kisfaludynak, a magyar Petrarcának tiszteletére írta. 1809-ig leveleztek egymással, de levelezésük ezután abbamarad, mert a Napoleon ismeretes kiáltványának magyarra fordítása miatt gyanúsított és később Linzben internált Bacsányival nem volt tanácsos a nyílt összeköttetés fentartása. Mint Kisfaludy 1822 decz. 26-iki levelében (Juránics Lászlóhoz) Bacsányi közvetett kérdezősködésére említi, »nem az idegenség visszatartózkodásának oka, hanem felyebb helyről, noha igen nyájasan, meg vagon intve, hogy vele levelezésbe ne ereszkedgyék«. Ezentúl Juránics László pécsi kanonok a közvetítőjük s leveleikben óvatosságból egymást »külföldi barátunk«-nak és »sümegei barátunk«-nak nevezik.

Barátság fűzte Kisfaludyt *Baróti Szabó Dávid*hoz, *Verseghy Ferencz*hez és *Sághy Ferencz*hez is, a kik szintén a dunántúli írók közé tartoztak.

*Baróti Szabó Dávid*ről Kisfaludy mindig a legnagyobb tisztelettel ír. A *Kesergő szerelem* elé írt előszóban a többi magyar költő fölé emeli őt, »nyelvünk Adelungját«, a mit később Kazinczy kifogásolt is.

*Verseghy Ferencz*zel ennek nagy tisztelője: *Sághy Ferencz*, az egyetemi könyvnyomda igazgatója útján jutott közelebbi ismeretségbe. Verseghy tudománya iránt való elismerését azzal mutatta, hogy részben elfogadta a helyesírássra vonatkozó elveit. A *Tiszti Írásmódgya* című művében (1806) meg a mesterszókat úgyszólván teljesen Verseghy tanácsa szerint magyarította. *Hunyady* című drámáját szabad jambusokban írta oly elvek szerint, a milyeneket Verseghy *Aglájában* talált. Viszont Verseghy is tisztelője. Egyik (1806 nov. 11.) levelében nagyon dicséri Himfyjét és kijelenti, hogy ez ösztönözte az *Aglája* és *Rikóti* című műveinek kisimitására.

Sághy Ferencz azzal mutatta meg barátságát Kisfaludy iránt, hogy segédkezett a *Himfy* és a *Regék*, *Hunyady* és az *Eredeti Magyar Játékszín* kiadásánál. Nem kímélte a fáradságot, a költséget, a censurával való vesződséget, noha — mint levelei bizonyítják — a neologusok részéről nagyon kellemetlen támadások érték. De Kisfaludy is nagy tisztelettel nyilatkozik mindig róla s Kazinczy ellenében, midőn ez Sághyt Takácsnál »orozgyilkolónak« nevezi, védelmébe veszi »a derék Hazafit«.

E kornak Dunántúl született írói és költői közül három: Kis János, Berzsenyi Dániel és a vita idején Döbrentei Gábor nem

¹ Szépliteraturai Ajándékban jelent meg.

sorozhatók Kisfaludy és említett barátai köréhez. Ők Kazinczy elveinek követői. Kis és Berzsényi sohasem, Döbrentei meg csak később, az Akadémia megalakulása után volt Kisfaludyval és körével baráti viszonyban.

A dunántúli írók barátságát jellemzően éneкли meg Kisfaludy *Boldog Szerelmében* e szavakkal:

A szerelmet s barátságot
E két legszebb öröm-ágot
Szívem szerint élhetvén,
Boldog ember vagyok én!

Az igaz és nemes baráti viszony magyarázza meg csak azt az egyetértést, a melyet a dunántúli írók tanusítottak Kisfaludy Sándor és Kazinczy vitájában: a nyelvújítás harcában a magyar nyelv és Kisfaludy Sándor mellett.

Kisfaludy Sándor és *Kazinczy Ferencz* 1828-ig egymást csak munkáikból és leveleikből meg mások közléseiből ismerték. Kisfaludy még pozsonyi diákkorában ismerkedett meg a kispapok útján Kazinczy műveivel, a melyek között különösen *Gessner Idilljeinek* fordítása tetszett neki. Vallomása szerint (1808 júl. 27 levelében) Kazinczy írásai elragadták, mert »leelőször és leginkább éreztették vele a magyar nyelvnek kellemét és édességét« s bevallja azt is, hogy a szerelmen és hazaszereteten kívül az ő »finomabb érzést lehellő írásai« buzdították a költésre. Ugyanigy nyilatkozik Kisfaludy *Kesergő szerelme* előszavában is. A *Kesergő szerelme*t lelkesedéssel fogadták rögtön megjelenése után; fülbe-mászó versei az olvasók szívét lelkét elragadva egy csapásra meghódítottak minden olvasót. Mindenki szerette volna tudni, hogy ki az a Himfy. E hatás alul Kazinczy sem szabadulhatott. Őt is elragadta a szép nyelv. *Pályám emlékezetében* így ír Himfyről: »Himfynek az idén jelenének meg *Kesergő szerelmei*. Elragadtatással olvasám azokat s csodáltam azt a teremtő lelket, azt a kimeríthetetlen bőséget. Vágytam Kisfaludyt látni, hogy elmondhassam, mennyire tisztetem, mennyire szeretem.« Németh László és Kis János barátaitól csakhamar megtudta ugyanis, hogy Himfy egy a dunántúl lakó táblabíró, Kisfaludy Sándor. Barátainak rövid tudósítása azonban nem elégíti ki, sürgeti őket, adjanak» a legapróságosabb detail festéséig tudósítást« róla, mert — mint Kisnek 1803 ápr. 6-án írja — »a ki úgy énekel, nem lehet nem egyike a szeretetre legméltóbb embereknek«. Nagy lelkesülésében elhatározza, hogy neki ajánlja *Clavigoját*, sőt 1803-ban meg is akarja látogatni. Kis János, Kazinczy leghűbb barátja, lehetőleg kielégíté kíváncsiságát. Ő volt legközelebb Kisfaludyhoz és megtudhatott egyetmást. Így megtudta, midőn egyszer Takátsot a *Himfy szerelmei* egyik nyomtatott ivének korrigálásánál találta, hogy ki a Himfy. Nemesdömölkre kerülvén prédikátornak, első gondja volt, hogy Kisfaludyt, a kedvelt költőt felkeresse. Az első találkozás *Emlékezései* szerint

azt a hitet keltette benne, hogy Kisfaludy éreztetni akarta vele, a protestáns egyszerű pappal magasabb állását, és noha elismerte Kisfaludyról, hogy illedelmesen bánt vele és saját érdemeiről szerényen beszélt, mégis az volt a véleménye, hogy forró tiszteletéhez képest hideg volt Kisfaludy fogadása. Később ugyan, mikor gróf Porciánál Sümegrendeken ismét találkozott Kisfaludyval és őt több oldalról ismerte meg, belátta tévedését, de azért baráti viszony nem fejlődik ki köztük. Kis az első benyomásoktól nem tudott szabadulni és Kazinczynak küldött későbbi tudósításaiban tartózkodó, a mit Kazinczy észre is vesz. Egyelőre azonban értesíti Kazinczyt arról, mily nagy elismeréssel szólt Kisfaludy a magyar nyelv ügyében szerzett érdemeiről, megmutatván írásaival azt, hogy magyarul másképpen is lehet írni, mint a hogyan a biblia és a régi imádságok vannak írva. Kazinczynak hízelgett Kisfaludy véleménye. Büszkélkedik is barátai előtt, hogy Himfy a nyelv dolgában az ő pártján van. Iróinknak abban a korban a magyar nyelv művelése, fejlesztése volt a legfőbb gondjuk s az elért siker a legnagyobb büszkeségük. A 18. század folyamán ugyanis nyelvünk természetes fejlődésében megakadt, mert a sok szabadságharczban kifáradt nemzet magyar szelleme ~~Terézia~~ Terézia uralkodása alatt pusztulásnak indult. Oly idő következett be, a mikor a nemzet fainak nagy része csak idegen nyelveket tanult, a hazait pedig lenézte, mert azt hitte, hogy ez csak a parasztnak való. Magyar nyelvünk ennek következtében erőtlenné vált, elparlagiasodott. Nem sokat segíthetett a nyelv ügyén Faludi zamatos magyarsággal írt műveivel, a melyekkel utat mutatott, hogyan kellene a nyelvet fejleszteni. Bessenyeinek és társainak, meg néhány itthon élő írónknak épen az a legelső érdemük, hogy a 18. sz. vége felé az irodalom szolgálatába léptek, és nyelvünk elmaradottságát látván, a külföld példáján a nyelv művelését, fejlesztését a költészetre való alkalmassá tételét tűzték ki céljukul. És nem csüggedtek el munkájukban még akkor sem, a mikor a külföldön oly vélemény is akadt (Herder), a mely a magyar nyelv végső napjait, kihalását jósolta, sőt annál inkább az ügynek szentelték minden képességüket. A hiány azonban már oly nagy volt nyelvünkben, hogy sok fogalom kifejezésére nem volt szavunk; s így a pótlás oly szükséges volt, hogy hivatott és hivatatlan mind nagyobb számban készítette az új szókat. A legmerészebb újító Barczafalvi Szabó Dávid volt, a ki 1787-ben *Szigwart klastromi történetéhez* két sorozat új szót nyomtatott ki függetlenül, hogy az írónk szabadon válaszszanak belőlük. De oly sok volt közöttük a helytelenül képzett és izléstelen szó, hogy visszatetszést szültek. E visszatetszésnek a már akkor is újító Kazinczy ad a leghathatósabb kifejezést a *Magyar Museum* 1788. évi 2. füzetében, a hol Szabó regényét bírálja. Megengedhetetlen vakmerőségnek minősítette Szabó törekvését, hogy »a gyönyörűségekre szolgáló dolgokat is idétlen nevekkal« mocskolja. Elismerte ugyan az újítás szükségét, de kívá-

natosnak tartotta a mérsékletet, sőt négy pontban elő is sorolta a mérsékletes újítás elveit. Szerinte szükséges, hogy az új szó 1. fejezze ki eléggé azt, a mit kell, 2. származzon bizonyos gyökérből, 3. legyen magyar hangzású és alkalmaztassék a magyar nyelvnek analogiájához és 4. hogy új szók ritkán és igen féltékenyen gyártassanak.

Kazinczynak ez a felszólalása és elvei helyesek voltak s a míg ilyen elveket vallott s ezek szerint újított, addig a magyar írók legnagyobb része köréje csoportosult, őt ismerte el vezérnek, »főliteratornak«, a hogy a dunántúli Pápay hitta. Csak a debreczeni írók voltak mindig ellenlábasai, mert ők minden újítást elleneztek, a mit legjobban a *Debreczeni Gramatika* fejez ki.

A nyelvbővítés módja az íróknak főgondja a 19. század kezdetén is, természetesen ezzel foglalkozik fogságából való kiszabadulása után Kazinczy is. De most már a stílus kifejező képességére, nyelvünk hajlékonytá tételére is kiterjeszkedik s erre még fogságában végzett különmű fordításaival akart példát adni. A Barczafalvi Szabó regényének bírálatánál négy pontban foglalt újító elveit ekkor már a Szentgyörgyi Józsefhez 1804 febr. 5. írt levelében két pontban általánosabbá teszi. Most már ez a véleménye: »kell, hogy 1. az olvasó érezze, hogy arra (t. i. az újításra) szükség volt, 2. hogy az újítás édes legyen, legalább ne kedvetlen«. Szívesen fogadta Révainak az ik-es igékre vonatkozó tanítását, mert ez a közönséges beszéd-től eltérő volt. De Révainak az *Antiquitates* és az *Elaboratio Grammatica* (1803) cz. műveiben régi emlékeken alapuló elve ellen az ik-es igeragozás és a helyesírás miatt Verseghy Ferencz felszólalt *Tiszta magyarság* (1805) cz. művében, a jelen szokást állítván oda törvényül. Révai a tót és a ragot kiemelve az etymologus, Verseghy ellenben a kiejtést véve alapul a phoneticus helyesírásnak volt szószólója. Révai így írt: aty-ja, ad-ja, hall-ja, azaz Jottista, Verseghy pedig így írt: attya, adgya, hallya, azaz Ypsilonista. Révai elve érdekében álnév alatt két külön műben szenvedélyesen válaszolt, sőt Boldogréti Víg László álnév alatt Horvát István is résztvett a vitában (*Versegi Ferencz megfogyatkozott okoskodása a Tiszta Magyarságban*. 1806) és kinyomatta a Révai pártján levő Kazinczynak 1806 aug. 5-iki levelét, a melyben Verseghyt »rögös beszédű Irónak«, »megromlott fejű Gramaticusnak« nevezi. A dunántúli írók a vitatkozás hangjáért megnehezítettek Révaira, a kit Kisfaludy ezóta el is nevezett »hörsökösnek«, de megharagudtak sértő kifejezéseieért Kazinczyra is. 1808-ban Pápay *A magyar literatura esmérte* cz. művében Verseghy elveinek védelmére kelt, de Horvát István szenvedélyes hangú bírálattal támadt Pápayra, megtagadván művétől majdnem minden érdemet. Ez a vita felháborította a dunántuliakat és megúttaltatta velük a kritikát.

Kazinczyt azonban e viták csak megerősítették abban a véleményében, hogy irodalmunknak nagy szüksége van a kritikákra,

mert az eszmék tisztulását idézik elő és az írók izlését fejlesztik. Csak jóízű írók művelhetik szépen nyelvünket, szükséges azért, hogy a művelt nyugatot megismerve és utánozva izlésünket fejlesszük. Ő maga a németeket és a náluk végbement nyelvfelesztést veszi mintául.

Nyelvújító elvét ekkor már annyira általánosítja, hogy egy pontba foglalhatja. Kijelenti (Ferenczi Lajosnak 1807 ápr. 24-iki levelében), hogy a legrosszabb újító írótól is tanulhatni, azért nem akad »fel azon, hogy a szó jó szó-e, vagy nem jó: csak szükséges legyen, különböző ideát jelentsen és a jobb Írók által sanctionáltassék«. Kivánatosnak tartotta, hogy az idegen nyelvek szépségei a magyarban meghonosíttassanak s ezt megkísérelte *Egyveleg írásaiban* (1807) és a *Magyar régiségek* I. kötetében (1808); ilyen irányzattal írta a német folyóiratokba bírálatait is. Az *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oest. Kaiserstaate* és az *Annalen der Literatur des Inn- und Auslandes* cz. folyóiratokban ez időt jelentek meg bírálati hű követői (Kis és Döbrentei) verseiről és Verseghy, Pápay meg Kisfaludy műveiről. A helyesírás feletti vita miatt haragos dunántúli írókat e bírálatok csak ingerelték s ezt egyelőre leveleikben ki is fejezik. Felszólalnak Kazinczy diktatori hangja ellen, melylyel helyesírásokat elítélte, de felszólalnak részrehajló Ítélete ellen is. Különösen a Pápay könyve meg a *Himfy szerelmei* és a *Regék* bírálatának eredményén és hangján ütköztek meg. Dréta Antal zirczi perjel meg is mondotta a pesti triásznak, hogy Kisfaludyt a bírálat »földig verte«, de megbotránkozott rajta egész Veszprémmegye és különösen azon bosszankodtak, hogy Kazinczy Kisfaludynak magyarságát merte bírálgatni. (Vitkovics levele 1809 decz. 1.) Ezt nem is lehet rossz néven venni, mert Kazinczy bírálatában abban a korban egyéb bírálatához viszonyítva, a melyekben gyengébb tehetségű költőket dicsőít, több tekintetben nagyon szigorú.¹ Kisfaludy méltán haragudhatott, mert Kazinczy leveleiben a *Himfy szerelmeit* nagyon dicsérte. Ez a körülmény nem őszinte színben tüntette föl Kazinczyt Kisfaludy előtt, mi annál jobban fájt neki, mert ő viszont minden alkalommal a legnagyobb tisztelettel nyilatkozott Kazinczyról. Így pl. Kazinczy egy dicsérő levelére 1808 júl. 27-én válaszolva bevallja, hogy Kazinczy írásai tették magyar íróvá; 1808 sept. 14. levelében pedig egyenesen mesterének vallja, noha, hallomásból tudja, hogy *Regéi* nem nyerték meg tetszését. Ez utóbbi dolog fáj ugyan Kisfaludynak és kéri, hogy

¹ Ma tudjuk, hogy ez Kazinczynak subjectív meggyőződése volt, mert neki Kis és Dayka sentimentális irányzatú költeményei jobban tetszettek. Kortársai azonban méltán megütköztek ezen s részrehajlásnak tartották, a mi nem volt alapnélküli, mint ezt Kazinczy később (Schedelnek 1827 jún. 1. levelében maga is elismeri, mondván: Én a kit szeretek, szeretem szebbnek nézni s látni, mint kell s hibáikat elhallgatom, vagy ha el nem kerülhetem, szólok azokról, de nem hidegen!

»valamelly igazságos vagyok én a' Mesternek nagyobb érdemei eránt, olly igazságos volnál Te a Tanítványnak talán szintén olly szándéka, de sokkal kisebb érdeme eránt és ne magasztalnál többre, mint sem érdemlem«. Midőn azonban tudomást szerzett Kazinczy bírálatáról s egybe hasonlította Kazinczy dicsérettől ömlengő leveleivel, megszakította vele az összeköttetést. Hiába ír neki Kazinczy, ezután nem válaszol. Feszültség állott be köztük. A nyílt kitörést elodázta az 1809-ben bekövetkezett nemesi felkelés és Kisfaludy természete, a mely lehetőleg kerülte a vitát. Kazinczyt azonban nyugtalanítja Kisfaludynak és barátainak haragja, be akarja bizonyítani, hogy neki igaza, nyelvünknek pedig az újtásra szüksége van. Ily irányban tovább izgat, hogy az ellenkező véleményűeket meggyőzze vagy elnémitsa. Megírja német mintára szúrós epigrammáit és 1811-ben *Tövisek és virágok* czímen ki is adja. De megjelenik még ugyanebben az évben Vitkovics Mihályhoz írt költői levele is. Mindkét művében gúnyolja, ostromozza elleneit és elveiket, hogy védje helyesírását, idegen szavait, olvasásuk módját, új szavait és szólásmódjait.

A *Tövisek* közt jelent meg *Himfy* epigrammája is, melyet — mint Engel F. Keresztélynek küldött 1814 márcz. 19-iki levele mutatja — azért írt, mert »Kisfaludy hiúsága bántotta«. Epigrammája a következő:

Dayka: Tűzbe felét! *Himfy*: Vetem. *D.* Újra felét! *H.* Im! *D.* Harmadikát még! *H.* Lángol az is. *D.* Jer most; vár az olympusi kar.

Igen rossz néven vették Kisfaludy és barátai ezt az ítéletet, mert az általánosan dicsért *Himfy Szerelmeit* elégetteti, sőt egy gyengébb költővel égetteti el. De szigorúnak tartották ítéletét még *Kazinczy* barátai közül is néhányan.

Epigrammaival és említett költői levelével elérte *Kazinczy* az óhajtott harcot. Igen sokan megbotránkoztak azon elvén is, hogy az írónak nem kell mindig a szokást követni, meg is előzheti. Ezt leginkább »A nyelvrontók« című és az időben készült epigrammájában hirdeti, a mely ekkor még csak kéziratban forgott közkezen.

Rontott, mert építeni akart, Palladió; benne

Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.

A művész érzette magát, s neked én fogok, ugymond

Törvényt és példát adni, de nem te nekem.

S im áll a roppant csarnok, s bizonyítja, ki több itt:

A művész-e, vagy a szolgálai tompa szokás.

A gúny és felsőbbtség, melylyel epigrammaiban általában szól, felidézte mindenütt elleneiben a visszatorlás vágyát. Gúnyt gúnynyal akartak megtorolni és meg akarták mutatni, hogy újtása káros a nyelvre. És megjelent 1813-ban a »Mondolat«. Kiadója Somogyi Gedeon, veszprémmegyei esküdt, ki névtelenül adta ki ugyan a munkát, de nem titkolván szerzőségét, mindenki tudta a

kiadó nevét. Tudjuk, hogy a tulajdonképpeni Mondolatot Szentgyörgyi József debreczeni író írta tréfaképen, hogy a rossz újtókat kigúnyolja. Igen tetszett, a miért is sokan leírták. Egy ilyen másolat Somogyi Gedeon kezébe is került. Somogyi tanítványa volt Lácza Szabó Józsefnek, Kazinczy egyik legnagyobb ellenségének, ki mint sárospataki tanítványaiba belé csepegtette a gyűlöletet Kazinczy és működése ellen. Somogyi a másolatot többek unszolására, ajánlással, vezérszóval, híreszteléssel, szótárral, függelékkel és jegyzetekkel bővítve kiadta. Benne az újtók, de különösen Kazinczy és Berzsényi új szavait, szólásmódjait gúnyolja. A munkában magában semmi sértő sincsen. Ma sok helyütt alig érthető, mi leginkább a mellett bizonyít, hogy az újtók szavaiból és szólásaiból ügyesen összeállított gúnyirat. Mindenképpen hasznos volt az irodalomra, mit később Kazinczy is bevallott. Az egyedüli sértő benne a címkép: egy számárháton ülő lantos, ki trombitálva a Parnasszusra törekszik; ott a Pegazus áll két lábon, oldalt meg egy szatir ugrál. A mottó a *Tövisek és virágokból* van véve, a mű pedig Zafyr Czenczinek (betűcserével Kazinczy Ferencz) van ajánlva.

Kazinczyt nagyon sérté nemcsak a kép, hanem maga a gúnyirat is, mert egy sorba állította a legrosszabb újtókkal. A munkát Radó Sándor somogymegyei táblabíró küldte meg neki s 1814 jan. 10-én kapta meg. Azonnal felmerül a gyanú benne, hogy a mű Kisfaludy bosszúja. Megírja ezt Pápaynak, kitől Kisfaludy is megtudja. Megírja Berzsényinek (1814 január 10-én), hogy a dunántúliak nem felejtették a Himfy recenziót, epigrammát és a Mondolat egy szerzőjéből sok Márius-Kisfaludy szól. Majd február 6-án egyenesen azt írja, hogy »Kisfaludy és Kisfaludy emberei a gyilkosok; ez a boldogtalan (Somogyi) csak eszköze azoknak és annak«. Ugyanily értelemben nyilatkozik Kisnek és barátainak írt (ekkori) leveleiben. Tény tehát, hogy Kisfaludyt és barátait tartotta a Mondolat értelmi szerzőinek és terjesztőinek. Azért minden afféle hírt, mely arról értesíté, hogy Kisfaludy tudott a Mondolatról, a legnagyobb örömmel vett. Dölyfösnek, igen hiú embernek tartotta ezóta Kisfaludyt, ki keveselte az ő dicsőítését, s most így akar rajta bosszút állani.

E véleményen voltak Kazinczy követői is, s így később általánossá vált, hogy Kisfaludy tényleg részt vett a Mondolat kiadásában. Ily értelemben bizonyít Kazinczy Miklós, Ferencz öcsce, a ki a Mondolat egy példányára¹ azt írta, hogy a kézirat »Veszprémbe is eljutott; Kisfaludy Sándor úr, a Himfy Szerelmeinek Szerzője, a ki Kazinczy Ferencznek az említett munka kemény Recenziójáért ellenségévé vált, Veszprém Vármegyei Eskütt Somogyi Gedeont rávette, hogy az általuk megbővitett, s Kazinczyra alkalmaztatott Mondolatot adná ki«. E feljegyzés nem

¹ Jelenleg a nagyváradi főgimn. könyvtárában van.

elég bizonyíték, mert oly ember írta, a ki csak hallomás útján értesült az ügy állapotáról. Ennél súlyosabb Fábián Gábornak, Somogyi rokonának, feljegyzése, mely szerint Somogyi többeknek, de különösen Kisfaludynak buzdítására adta ki a Mondolatot. Ezen feljegyzésekkel szemben a dolog a következőképen áll: A Mondolatot Somogyi adta ki Fábián, Oroszi és Ruszek József, keszthelyi apát segítségével. Ruszek József tudósította Takátsot és Kisfaludyt a nyomtatásról, dr. Takáts Sándor szerint még egy kieszdedt ívet is küldött nekik mutatóvanyul.

Takátsot fel is szólították, hogy írjon előszót a Mondolathoz, de ő felszólításukat visszautasította. Kisfaludynak azonban egyáltalában semmi része sincs benne. Megírja ezt ő maga Ruszeknek 1816 ápr. 17-iki levelében a következőképen: »A Mondolat! — Midőn 1813-ban Füreden mulattam, és hallottam, hogy Somogyi Gedeon, kit én mai napig is csak egy-kétszeri látásból esmerek, ezen cím alatt ír egy Szatyrát, meg sem álmodám, hogy ez oly tüzre fogjon alkalmatosságot adni, a' mint történt. Én Somogyival soha a' Mondolatról egy szót sem szóllottam; azt azonban hallottam Veszprémben többektől, hogy ez nem egyéb, hanem egy kis ostor azoknak számára, kik nyelvünket szilaj kénynek szerint gondolt új szavakkal, beszédmódokkal, fordításokkal, gallicizmusokkal, germanizmusokkal korcsosították. Hogy a' Mondolatot legelőször olvastam (s pedig azt magától a szerzőtől kaptam ajándékban) tellyes ártatlanságomban vettem ugyan észre, hogy sok helyen Kazinczy csapkodtatik benne, sőt oly őszinte voltam, hogy néhány csapást magam is elvállaltam, a' mit talán én is Kazinczy-nak köszönhetek; — de hogy Kazinczy azt egészen magára vegye, nem gondoltam; és sajnálom is, hogy az egész fájdalmat ő akarja kimeríteni, holott másokra még többnek kellene abból háramlani.« Kisfaludynak ez a levele és még két más Ruszeknek írt levele Kazinczynak Ruszekhez küldött három levelével együtt másolatban akkor közkézen forgott — lehetetlenség, hogy Kisfaludy a világ előtt valótlanúságot mondhatott volna, visszatorlás nélkül. Vagy elhíheti-e valaki, hogy Takáts Somogyi Gedeonnak a nyelvújításról később 1820 márczius 7-én így írhasson, ha tudja, hogy Kisfaludynak része volt a *Mondolat* megjelenésében: »Az igazságot sérteni, nyomni lehet; de rajta erőt venni, valamint örökös kár lenne, úgy attól tartani sem kell. Többnél többek ezen szent ügy mellett a bajvívások. *Ha talán ismeretlenek Uraságod előtt Kazinczy és Kisfaludy között e tárgy iránt folytatott levelezések; azokat a visszavárás feltétele alatt ezennel barátságosan közlöm.*«

A fentiek kétségtelen bizonyítékai azonban annak, mily nagy hatása volt a *Mondolat*nak. Az orthologusok körében igen elterjedt, csakhamar elkapkodták egész Magyarországon. Kazinczyt nagyon megharagítá, úgy hogy levelében Somogyi Gedeont »vad gyerkőcze«, »vásott gyerkőcze«, »gyalázatos ember«, »sicarius«, »nyavalyás gyermek«, »oktalan, tudatlan emberke«, »oroz gyil-

koló« ténykedését pedig »marhaság«, »vadság«, »gyalázatos, éretlen mű« címekkel illette.

Kazinczy híveit megbántotta a *Mondolat* elterjedése. Hatásának csökkentésére ellenszerről gondoskodnak. Kölcsey és Szemere csakhamar meg is írják a »*Felelet a Mondolatra*« címmel választukat, mely Pesten 1815-ben jelent meg.

A *Mondolat*nak csak címkepe sértő, a *Felelet*nek azonban tartalma ilyen. »Botrányos durvaságai miatt« a censura nem is engedte meg kinyomtatását. Csak simítással, kihagyással jelenhetett meg. Így is felháborodással vették az orthologusok tudomásul. Tudták, hogy ki írta a *Feleletet*, mégis gyanúsították Kazinczyt, hogy a munkában résztvett. Tudjuk, hogy Kazinczy — saját és tanítványai állítása szerint — nem vett részt a munkában. De a dunántúliak — már most Kisfaludy és barátai is, mert a gyanúsítás, hogy a *Mondolat* írásában részesek, őket is belevonta a harczba, — nem igen hihették, hogy Kazinczy nem részes benne, mivel »*A Mondolat és Feleletnek*« a német újságokban (pl. Allgemeine Literatur Zeitung Halle. Leipzig, 1816. IV. 39. sz.) megjelent bírálatából, a mely a *Mondolatot* elítélte, a *Felelettel* szemben volt bizonyítékuk, hogy ezt Kazinczy maga írta. Somogyi Gedeon kézrekerített ugyanis egy Kazinczy-féle levelet, mely a bírálat egyes részeivel szószerint megegyezett. Ennek alapján azután vádolták Kazinczyt alaptalanul a *Felelet*ben való, de nem alaptalanul a *Mondolat* és *Felelet* bírálatában való részvétellel. Nem alaptalanul, mert jó barátjának, a német folyóirat bírálójának, Rumi Károlynak írt levelei tanusítják, hogy Rumi Kazinczy leveleit nagyon is felhasználta nemcsak ebben, hanem egyéb bírálataiban is. Rumi pedig nagy dicsérrel szólott mindenütt Kazinczyról és műveiről! Kisfaludy és barátai bizonyítékuk alapján azzal is vádolták Kazinczyt, hogy diktátorkodik, mert dicséri és dicsérteti magát, mást pedig gyaláz bírálataiban, s nagy felháborodással őt okolták a kitört harczért. Kazinczy különben maga is megütközött a *Felelet* egyes helyein, noha örült megjelenésén, sőt Szemere szerint, majd megpukkadt nevéttében, mikor olvasta. — Megütközött néhány jó barátja is, s ez nem csodálni való, mivel ilyen helyek: »Mégívni? Én teveled? Katona Sikariussal? Nem öcsém, tégedet csak korbácsolni kellene« — bőven fordulnak elő benne. Berzsenyinek meg éppen visszatetsző volt a *Felelet*. Noha a *Mondolat* őt is érintette, a *Feleletet* mégis feleslegesnek tartotta, mert a *Mondolat* »nagy részben igazat mondott«. Véleménye szerint, ha már meg akarták írni, ki kellett volna mutatni a tanulság kedvéért, mi a helytelen benne. De így, azt mondja Berzsenyi tovább: »csak azt látja a publikum, hogy csúfolni akar és nem tud, a legtudósabb tónuson írt okoskodásokat a leggyermekesb tréfával, a biographiát mesével zavarja s végre az élő embert eltemeti és búcsúztatja s mind ezen tréfáknak megvalósítására nevét aláírja. Mely contrast! Ez a gyermekes tréfa a

névnek aláírása által oktalan hazugsággá vált«. (1815. decz. 2. Kazinczyhoz.)

Ha Kazinczy barátai csak megütözköztek a *Felelet*en, ellenesei egyenesen felháborodtak a sértő hangon. Somogyi is, a debreczeniek is készültek a feleletre. Ez utóbbiak között már úgy is közkezen forgott Lácza Szabó Józsefnek egy durva és trágár gúnyirata Kazinczy ellen. De a válaszok csak lassan készültek s inkább kéziratban terjedtek el. Ilyen az *Irodalomtörténeti Közlemények* VI. kötetében közölt »Egyveleges Levelek« és »Magyarázat a Mondolatra egynehány Levelekben«, melyeket Megyefi Ignác, valószínűleg Kis Áron kismaményi református pap, gyűjtött egybe. Ilyen Dunántúl az »Egy újonnan terjedő Fene«, mely szintén kéziratban terjedt. Somogyi felelete szintén késett és csak 1819-ben jelent meg »Értekezés a Magyar Verselés és Fordításokról« etc. című művének bevezetésében »Válasz a Mondolatra Felelőkhez és Recensensekhez« címen, a mely inkább a megjelent recenziók írja ellen szól tárgyilagosan és nyugodtan.

Kisfaludy és barátai a *Mondolat* keltette vitában 1815-ig, a *Felelet* megjelenéséig, nem vettek részt; eddig csak egymás között, de az ellenkező véleményükkel szemben is csak szóbelileg tárgyalták az ügyet. Nyilatkozatuk az, hogy Kazinczy és társai az újítással visszaélnék.

Kazinczy látja a felháborodást, a melyet a Himfy-recenzióval, Himfy epigrammával idézett fel és az 1813-ban kiadott »*Dayka Gábor Versei*« előtt levő életrajzzal, a »*Poetai Berek*«-kel, — melynek előszavában ismétlé, »a törleni tudás becességét«, — továbbá az 1813—1814-ben megjelent, Báróczy *Munkái* előtt levő életrajzzal, az 1814-ben az *Erdélyi Museum*ban újra kiadott Himfy-recenzióval csak szított. Panaszkodik is barátainak, hogy a Himfy-recenzió »nagy fergeteget vont fejére«. Látja ezt már Kazinczy Sághy Ferencznek 1815-ben ellene kiadott nyílt leveléből, a melyben Sághy őt és Helmezcit erős hangon egyenesen nyelvrontással vádolja, újításukat mételynek nevezi és őket okolja azért, ha a tisztességes írók megundorodnak a literátorságtól. Szeretné már az ellentéteket elsimítani, azért el is utazik 1815-ben Takáts látogatására. Célját nem érte el egészen, mert Takátsccsal felkereste ugyan Horvát Endrét, de Kisfaludyval nem találkozhatott. — E látogatáson tapasztalta csak igazán, mily nagy az ellentét közte és Kisfaludy, Takáts meg Horvát között. Takáts és Horvát elmondták kifogásaikat és kijelentették, hogy ők csak a mérsékelt újítást tartják helyesnek. Kazinczy felszólítja Takátsot ekkor, hogy állítsák egybe kifogásaikat és közöljék vele. Ezt Takáts és Horvát Endre meg is teszik. Egybegyűjtik 43 pontba Kazinczy hibáit, melyeket *Bácsmegeyei*jéből vett példákkal támogatnak.

Kazinczy még 1816-ban válaszolt Takátsnak és Horvátnak egy levélben, és több helyt ügyesen védelmezte a kifogásolt helye-

ket. De kezdi már belátni, hogy szigorúan ítélte meg Kisfaludyt. A *Tövisek és Virágok* tervezett új kiadásából a Himfy-epigrammot ki akarja hagyni, 1816 elején pedig újat készít, a melyben így éneklí meg:

Te a csudát újjá tevéd közöttünk
 Szirtek követték lantod zengzetét.
 S a zordon rengeteg vad szörnyeit
 S az ifjak és leányok a mezőn,
 Kik általad szebb lángra gyuladoztak.
 Új koszorúra, dísze nemzetemnek
 Szükséged nincs; de vedd azt hódolásul,
 S add által a hős leánynak kit dalod,
 Vauclüsi társa mellé léptete,
 Mint ő Petrarca mellé téged.

Kereste az alkalmat a Kisfaludyval való kibékülésre. 1816 január 7-én levelet ír Ruszeknek s ebben kijelenti, hogy a *Mondolat* őt nem bántja, pirulás nélkül mutathatja azt mindenkinek, a mit nem tehetne akkor, ha a *Mondolat* Kisfaludy ellen szólna. Kisfaludy másképp tett, mert ő terjesztette Vas-megyében a *Mondolatot* és hirdette megjelenését. A *Himfy Szerelmek* írójáról ezt, továbbá azt, hogy a recensió óta neki nem írt, szóval e kettőt *egy*ről az utókor nem fogja elhinni. Sajnálja azonban, hogy állításai oly férfiak szeretetétől fosztották meg, mint Ruszek és Kisfaludy, kit minden bántásai ellenére jobban csodál, mint azok, a kik benne semmi botlást nem látnak. Jótettnek veszi, ha őt Ruszek barátjává fogadja és ha Kisfaludyval kiengeszteli.

E levél fontos forduló a Kisfaludy-Kazinczy viszonyban, mert ez birta Kisfaludyt arra, hogy nyíltan lépjen harcba Kazinczy ellen. Kazinczynak erre és még két levelére válaszolt ugyancsak három Ruszeknek írt levelében, a melyeket a Kazinczyéival együtt Ruszek lemásoltatott és az érdeklődők között elterjesztett. E kis füzet alakba írt levélgyjűtemény (Kazinczy Ferencznek és Kisfaludy Sándornak főtisztelendő Ruszek Józsefnek írott tudományos levelei) az egész országban elterjedt. Még ma is nem egy példányban található az Akadémia és a Múzeum kéziratárában, a mi arra mutat, hogy a vita iránt a kortársak igen érdeklődtek. E levelek története és tartalma a legjobban felvilágosít bennünket a Kisfaludy-Kazinczy-vita mibenlétéről. Lássuk tehát!

Kisfaludy Kazinczy levelére Ruszekhez címzett, de Kazinczy-nak szóló 1816 ápr. 17-iki levelével válaszolt nyíltan és erélyesen, de bizonyos keserűséggel és szenvedélyességgel tárva fel Kazinczy elleni vádjait.

Kisfaludy károsnak tartja a hazára, hogy Kazinczy asszonytermészettel van megáldva. Megvallja, hogy őt az írásra Kazinczy-nak első munkái serkentették, a melyek Kazinczyt oly nagygyá és kedvessé tették. Sajnos, később letért az igaz útról; most majmolja az idegen nyelvek különösségeit és ezzel árt nyelvünknek; most maga köré csábítja a tapasztalatlan fiatal írókat, hogy dik-

tátorkodhasson. Ő is ismeri az idegen irodalmakat és nyelveket, de nem áldozta fel oly könnyen eredetiségét, noha már őt is vádolták a puristák. »A' nyelv a nemzetnek legdrágább Palladiuma. A' nyelvet oly ádáz ujittásokkal tagolni, gyilkolni, a mint sokan teszik, nemzetsértés és ezt mindenkinek kötelessége meggátolni.« Bűnösnek érzi magát, hogy eddig nem tette, mert nem szereti az irodalmi villongást.

Nem haragszik Kazinczyra, mert *Töviseiben és Virágaiban* »kibökdözte Himfyt«, mert recenziójában mézes szavai ellenére úgy lerakta, különösen a *Regéket*, melyet a magyar közönség mégis az utolsó darabig megvett. Ha kenyérkeresetből volna író, sokkal inkább bosszankodhatnék azon, hogy Kazinczy önmagának és a neki hódolóknak műveit édig magasztalja, mintha remekek volnának. Ez nem dicsőség a hazára, mert azt mutatja, hogy literaturánk csecsemő korát éli. Másnak igazságtalan gyalázásán nem bánkodik, helytelen dicsérésén nem örvend és soha ilyesmi miatt vitába nem ereszkedik.

De azért ne higgye Kazinczy, hogy az, a mit ő mond, szent igaz és ezt mindenki elhiszi. Ne higgye, hogy elhiszik kedvéért azt, a mit Daykáról és Verseghyről állít. Daykáról azt fogják hinni, hogy »lehetett volna talán annak fele, a mit Kazinczy állít felőle«; Verseghyről pedig azt, hogy magyarságot mindannyian tanulhatnának tőle, kinek új szavait elfogadhatóknak találta. Sértő a bánásmód, a melyben Kazinczy és Révai Verseghyt részesítették, azért szakította meg különben vele levelezését is. Kazinczy bírálataival annyira vitte, hogy általában már fel sem veszik, akár dicsér, akár gyaláz, mert mindenki tudja, hogy részrehajló, irigy. Ezt szívéből sajnálja. Senkivel sem akar tudós levelezésbe bocsátkozni, mert a literatorságot csupán hazafiságnak tartja. A hazafiság pedig sok bajjal jár nálunk.

Ezután áttér Kazinczynak azon vádjára, melylyel őt még utolsó levelében is a *Mondolat* miatt illette és a mely a vitát előidézte.

Elmondja, hogy 1813-ban füredi időzésekor hallotta legelőszőr, mi van készülöben. Somogyival a *Mondolat* felől soha nem beszélt, csak hallotta, hogy a nyelvrontók ellen készül. Mikor előszőr olvasta, észrevette, hogy Kazinczyt sok helyen támadja, egyes helyeket magára is vett, mit valószínűleg Kazinczynak köszönhet. Pápaytól csakhamar megtudta, hogy Kazinczy őt tartja a *Mondolat* szerzőjének. Ezen nevetett és azt gondolta magában, hogy nem ismeri őt Kazinczy. Most meg azzal vádolja, hogy terjesztette a *Mondolatot* Vas megyében. Hat esztendő óta csak tavaly volt Vas megyében, de akkor is más ügyben járt ott.

Nem tud Kazinczyra haragudni, mert személyét még nem bántotta, mind egykor Verseghyét. Tiszteli Kazinczyt mint író, mert ha rongálta is a nyelvet, volt idő, a mikor javította, szépítette és meg kell vallani, hogy ő volt az első, ki nyelvünkbe édességet,

lágyságot és csint olvasztott, s így a nyelvet a finomabb érzések kifejezésére alkalmassá tette. Ha neheztelt is néha rá, csak azért volt az, mert követői az ő vezérezáslója alatt követtek el erőszakot nyelvünkön. Barátkozni vele azonban már nem tud. Ha Kazinczynak hízelgett volna, most Kazinczy még hibáit is magasztalná. Mivel ezt nem tette, most olyat fog rá, mi eszeágában sem volt. Ráfogta, hogy Petrárcát ő lajstromozta, pedig Takáts tette; ráfogta, hogy Kámban született, hogy Báróczy hatása alatt művelte ki nyelvét. Pedig ez mind nem igaz. Mielőtt írta, meg kellett volna Kazinczynak ezekről előbb bizonyosodnia. Nyíltan bevallja, hogy sokat köszönhet Kazinczynak, Virágnak, Verseghynek és főképpen Szabó Dávidnak és Erdélynek, hol megfordult.

Láthatjuk e levélből, hogy Kisfaludy itt Kazinczynak két-rendbeli tette ellen szólal fel: először és leginkább az ellen, hogy a *Mondolat* terjesztésével vádolta őt és másodszer részrehajlása, diktátorkodása ellen. Kazinczynak nyelvújítási tévedéseiről csak általánosságban szól. Őszintén, némileg élesen bírálja Kazinczy írói jellemét, de azért érdemeiről is nagy elismeréssel nyilatkozik.

Ruszek Kisfaludy levelét elküldve, a maga részéről elfogadta a békejobbot, Kisfaludyra nézve azonban azt a meggyőződését fejezte ki, hogy Kazinczy ellene törekedett és gyengéséget tanúsított irányában, ezért volt barátjánál a békítés sikertelen.

Kazinczyt meglepte Kisfaludy támadása, mert azt még sem hitte, hogy annyira haragszik rá. A támadást nem hagyta szó nélkül. 1816 május 15-én válaszolt Ruszeknek.

Megköszönte, hogy baráti indulattal felelt engesztelő szólására. Ezzel óhajításának felét elérte, hogy másik felét nem érthette el, arról nem tehet. Ő megtette az első lépést. Kisfaludyt nem fogja többé engesztelésével ingerelni, de hasonló marad magához. Tisztelni fogja nagy érdemeit, melyeket Himfy recenziójában, de másutt is, pl. az általa még nem ismert Berzsenyi-epistolában és egy új Himfy-epigrammban hirdet. Sohasem törekedett és nem is fog törekedni Kisfaludy ellen. Gyengéséget, a mely vádlói előtt irigység lesz, nem talál magában senki iránt. De miféle hibát követett el Kisfaludy ellen? Talán az a hibája, hogy recenseálta és benne hibákat lelt? Hiszen a nap nap marad, ha homályt, foltokat lelünk is benne! Azt hiszi, ha vétkes, abban áll vétke, hogy igazságtalanul terhelte Kisfaludyt. De ekkor is elégtételt nyert Kisfaludy, mert tisztelői azt hiszik, hogy a hibás helyek nem hibásak, s így marad, a mi volt. Midőn látta az olvasóknak és Kisfaludynak neheztelését, újra kinyomatta a recenziót az *Erdélyi Múzeum* egy füzetében, hogy láthassák, kit kell vádolniok. A lipcsei tudományos újságban megjelent *Mondolat*-recenzióról nem tud semmit, Verseghy említését nem érti.

Tagadhatatlan, hogy Kazinczy levelében ügyesen, nyugodtan védekezik a vádak ellen. Kazinczy egyenes eljárásának igazolására felemlíti levelében, hogy a Himfy-recenziót a kinyomatás

előtt elküldte Kisfaludynak. Különösen e kijelentése és a Kazinczy levelében hangsúlyozott következetesség bírta rá Kisfaludyt, a kinek Ruszek azonnal megküldötte a levelet, hogy Kazinczyról és tevékenységéről elmondja részletes bírálatát. Ezt a második levélben teszi, melyet 1816 június 3-án intézett Ruszekhez.

Azzal kezdi levelét, hogy Kazinczy levele meggyőzte arról, mily nehéz az embernek önmagát megismernie. A részrehajlás, önszeretet félrevezette Kazinczyt s már igazán valónak hiszi azt is, a mi nem az. Műveltebb természeténél fogva Kazinczy őt eleinte csak a gúny fulánkjaival támadta meg, de most már Révaiként ő is doronghoz kapkod, mert »azokat, kik vele egyet nem értenek, vadaknak, durváknak, tudatlanoknak nevezni, embertelenség, gorombaság«.

Kazinczy azt állítja magáról, hogy hasonló, következetes marad magához. Ez az erő jele és szép férfiúi tulajdonság. De ha igazságosan akar valaki itélni, nem állíthatja ezt Kazinczyról, mert nála többször senki sem változtatta nyelvét, beszéd- és írásmódját. Ezt írásai bizonyítják leginkább.

Kazinczy a Himfy-recenzióról azt állítja, hogy nyomtatás előtt vele közölte. Erről nem tud semmit. Említette ugyan egyik levelében, hogy művét meg fogja bírálni, a bírálatot magát azonban írásban sohasem olvasta. S mikor Zirzen nyomtatásban olvasta, nem tudta, ki a szerzője. Csak később tudta meg, hogy Kazinczy írta. Ekkor csodálkozott Kazinczy kétszínűségén, mert neki írt leveleiben másképpen ítélte meg, mint a nyilvánosság előtt. Eszébe jutott ekkor, hogyan járt el Kazinczy Verseggyvel. Érezte, hogy ilyen emberrel nem barátkozhatik és hallgatott. Hallgatott akkor is, mikor azt híresztelte, hogy a *Mondolattal* a recenzióért akart bosszút állni. E méltatlan vádját megvetette.

A szabadon szólás kötelességünk, de szóljunk férfiasan, részrehajlás és indulatoskodás nélkül. Nevetségesnek tűnt fel előtte Kazinczy önhitt fellépése az y-isták ellen, mert a magyar orthographia kérdése még nincs eldöntve. Ő y-ista, mert azt az írást tartja helyesnek, mely a kiejtést hűen jellemzi. A j-val írók németesen írnak, de azért nem kárhozzatja írásmódjukat. Különben is »az orthographiai különbözés csak magyarosabb, vagy kevésbé magyarosabb öltözete a nyelvnek, s annak valóságát nem sérti meg annyira; de sérti az a sok erőszakos marczangolás, csigázás s' leginkább az idegen nyelvekkel való összeházasítás, mellyből azután fattyú-magyar szavak születnek«.

Nyilvánvaló, hogy Kazinczyt a szerfelett való irigység indította fel ellene. Oly szerencsés volt, hogy »erős indulattyai, tüzes képzeletei és lángoló hazafisága által jeles« poezise mindkét nembeli ifjuság kedvét megnyerte. A gondolatokat a természettől kapta, ezek maguk szólnak jó vagy rossz voltak mellett. A nyelvre nézve Kazinczy volt mestere s így, ha az jó, ő is részes benne, mit irigylj; ha rossz, nincs irigyelni valója. Szerencséjét nem irigyel-

heti, mert néhány ember barátsága, melyet nagyra becsül, még nem jár haszonnal és dicsőséggel. Haszna meg nem volt munkáiból csak adósságba keverték. Hivatala sincs. Az irigység a magyarság átka, mely elveszti. Kazinczy bírálatában *Himfy szerelmei* előszavát hosszúnak nevezi. De hisz a dologhoz szól, akkor meg semmi sem hosszú! Mikor *Himfy*jéről azt mondja, hogy a szeretkezés esztendején túl levőknek nem tetszik, nem volt igaz bíró, mert a maga véleményét tolt fel másokra, diktátorkodott. Pedig könnyen válhatott volna igazi diktátorrá, ha a nyelvben előbbi álláspontját újjal fel nem cserélte volna; ha nem tudatlansággal vádolta volna durván azokat, kik nincsenek vele egy véleményen; ha nem volt volna részrehajló, csapodár.

Miatta írhat Kazinczy »Doriszt, Hisztóriát«, koholhat új szavakat, de ne kívánja, hogy mindenki vakon kövesse. Hisz a ki csak még magyarul írt, mind neologizált, ő is neologizált, de nem a magyar nyelv természetének ellenére.

»De Kazinczy ne szórja el magát a *vadkan pamlagra*, ne *applaudirozzon*, ne *execütirozzon*, ne tánczollyon *pantomimisek*, ne írjon *grammatisch correct*, ne szeressen *Monákot*, ne csinállyon illy veszedelmes *experimentet*, ne szeressen *Sophieket*, *Mariekat*, változtassa ismét magyarrá *Sentimentját* és *Costümjét*, ne *affectállyon* és *outrirozzon*, és ne tegye szűz nyelvünket *Nimfecskevé*. Mert ez már helyrehozhatatlan kárt tesz nyelvünkben, és nemzetünket *ridicüllé* teszi, kivált midőn azt olvassuk minden német tudós újságokban, hogy az, a ki így ír magyarul, az első *classicus magyar író*«.

Nem olyan purista, ki minden idegen szót kárhoztat. Nem kárhoztatja a műszavakat, de éljünk velük nyelvünk természete szerint és ne legyünk »egyszer Teuto-magyarok, máskor Gallo-magyarok, harmadszor olasz-magyarok, s végtére semmi magyarok«. Ejtsünk életfilosófiát, grammatikát és ne életfilosóphiét, grammatiquet.

Kazinczy Herdernek »*A széptudományoknak a felsőbb Tudományokra Befolyásiról*« című munkáját mostanában igen szépen fordította, de nem szép az új »*Bácsmegyei*«-je vagy »*Yorick levelei*«-je. Pártoskodása csapás nyelvünkön, mert ez korcsosodik. Már sokszor készült kikelni ellene, de mindig egykori kedves mesterét kímélte.

Végül ismételtelen kijelenti, hogy nem neheztel a recenzióért, mert ha mindenütt nem is, néhol mégis igazat mondott, kifogása csak az, hogy gorombán mondta az igazat, nem kímélletl. Nem neheztel azért sem, hogy a *Mondolattal* vádolta, pedig az itt levő közönség rossz néven vette Kazinczytól, úgy hogy még neki kellett őt mentetgetnie. De haragszik pártütéseért, melylyel kárt okoz a hazának. Nyelvünknek is árt újító kórságával, de végre is majd megszólalnak ellene. Láthatta Kazinczy, hogy a nemzeti és nyelvbéli kultúra igaz útján követték, ő is hű tanítványa volt akkor. Láthatta,

hogy még akkor is sokan követték, a mikor az igaz útról letért, tehát nagy a hatalma. Ne éljen vissza e hatalmával, éljen vele úgy, a hogy bölcshez illik. Elhiszi, hogy szándéka jó, de a dicsőségre sóvárgás elcsábította. Térjen a jó útra, csinálhat azért új szókat, csak mondjon le »gallo-teuto-hungarizmusáról«. Ekkor ő lesz az első, ki békejobbot nyújt neki.

Látjuk, hogy Kisfaludy levelében már élesen, tartózkodás nélkül mondja meg Kazinczy felől véleményét. S ha tekintetbe vesszük, hogy itt már Kazinczy újítási hibáit részletezi, el kell ismernünk e levél fontosságát. Horvát Endre és Takáts levele, melyben Kazinczy hibáit 43 pontba foglalták és Sághy nyílt levele, Horvát Endrének a *Tudományos Gyűjteményben* 1818-ban írt »Kazinczy Munkáiról« szóló bírálata, velejükben egyezők; álláspontjuk ugyanaz, a mi a mellett bizonyít, hogy már rég beszéd-tárgya volt közöttük Kazinczy és társainak újító tevékenysége, sőt meg is állapították, hogy nézetük szerint mi a hiba. Legélesebb volt Sághy levele, de legfontosabb a közönség kedveltjének, Kisfaludynak levele. Különben nagy volt a felháborodás e korban Kazinczy ellen. Zalamegye rendei felháborodásukban az országgyűlés elé akarják vinni a nyelv ügyét, Zemplénmegye meg oly határozatot hoz, hogy Kazinczyt el kell tiltani a nyelvészkedéstől.

Ruszek Kisfaludy levelét nem küldötte meg Kazinczynak, a ki azon időtájt három hónapig Erdélyben időzött. De másolatban közkézen forgott a levél. Ilyen másolat Kazinczynak is kezébe került hazaérkezése után. Először is rossz néven vette, hogy Ruszek nem küldötte el neki a levelet. Azután meg bántotta maga a levél is a vádak miatt. E két körülmény arra kényszeríté, hogy 1816 okt. 2-án megírja Ruszeknek ez ügyben harmadik levelét.

Levelében Ruszeknek szemére hányja, hogy nem küldötte el neki Kisfaludy levelét, de azért terjesztette. Kisfaludy leveléről meg kijelenti, hogy igazságtalan vádakkal és vad, alacsony szitkokkal van tele. »Midőn a tüdő annyit bír, akkor az epének igen tele kell lenni, -- hadd könnyítsen tehát terhén.« Felelnie kell, mivel Kisfaludy levele köztudomású. Terjeszsze ezt is úgy, mint Kisfaludy levelét. Ezután Kisfaludynak első levelében foglalt néhány vádjára felel. Kijelenti, hogy nem magasztaltatja magát. Védelmébe fogja Daykát, ki érdemes költő volt, van öt-hat csekélyisége, a miért megérdemli becsülésünket. Visszautasítja Kisfaludynak azt a vádját, hogy dicsérné hibáit, ha tömjénezett volna neki.

A Kisfaludy második levelében foglalt vádakra kijelenti, hogy ezek és az alacsony szitkok nem érdemelnek feleletet. Örül azon, hogy Kisfaludy maga ad neki ezekért elégtételt. Különben is leveleik bizonyítani fognak nemeslelkőségük vagy az ellenkező mellett.

Kisfaludy ezt a levelet is megkapta Ruszek útján s még egyszer összefoglalta vádjait Ruszeknek 1817 jan. 25-én írt levelében, a melylyel a vita látszólag befejeződött.

Kisfaludy e harmadik levele elején, mintegy bevezetésül elmondja a vita keletkezését. Elmondja, hogy lelke már a *Tövisék és Virágok* fenhéjazó, gúnyos hangjára elfordult Kazinczytól. Ha akkor valaki nyíltan kikelt volna Kazinczy ellen, bizonyára mérsékelte volna magát és ma dicsőített író volna. De mindenki hallgatott és ez Kazinczyt elbizakodottá tette. Elbizakodottságában kímélet nélkül bírálta őt (t. i. Kisfaludyt) a világ előtt, néhány dunántúli levelezőjénél pedig mértéken felül dicsérte. Kazinczy akkor már diktátornak képzelte magát és előállott teuto-gallo hungarizmusával. Erre azonban némely derék hazafi kikelt ellene. Ő hallgatott ekkor is, mert gyűlöli a polémiát és Kazinczyt kímélni akarta. Hallgatását azonban félremagyarázta Kazinczy és oly nemtelen vádakkal támadta meg, melyek »sem igaz hazafiságához, sem egyenes lelkéhez nem férnek.« Erre nyílt szívvel, tartózkodás nélkül elmondta véleményét.

Nem bánja, hogy Ruszek közölte leveleit. Teljesítse Ruszek Kazinczy kívánságát és közölje minden emberrel Kazinczy levelét. Sőt, ha Kazinczy kívánja, saját költségén kiadja összes leveleiket, de akkor vesztett ügye lesz. Kazinczy ellen eddig nem keltek ki nyíltan, mert ő megakadályozta, tudván azt, hogy az ilyen viszálykodásban csak a haza veszít. Mint hazafi megbocsát neki, hogy benne a poétát ütötte; elfelejti a sérelmet, mert Kazinczy sok jót is tett nyelvünkkel és irodalmunkkal. De mondjon le gallo-teuto hungarizmusáról, mert ha tovább fogja rontani nyelvünket, ő is védelmezi magát, mivel mesterénél jobban szereti hazáját.

Kazinczy ellen emelt vádjainak »nehezebb része« nem alaptalan, közkezen forognak írott és nyomtatott bizonyosságai. S ha egy-két kisebb vád nem bizonyosodik is be, Kazinczy többet vétett. semhogy neki hazafitársai könnyen megbocsáthassanak.

Ezután áttér Kazinczy vádjaira.

A *Mondolatot* Kazinczy az ő bosszújának tulajdonította. Később, megismervén a szerzőt, terjesztésével vádolta. Ez sem igaz. Ha látta volna a *Mondolatot* a nyomtatás előtt, megtett volna mindent, hogy szelídebb legyen.

Ráfogta, hogy a *Himfyt* ő lajstromozta, pedig Takáts tette. Ráfogta, hogy azért lajstromozta, mert Petrácánál is úgy találta, és ez Kazinczy fulánkja. Ráfogta, hogy Kámban született, pedig nem itt, hanem Sümegen jött a világra. Ez azt bizonyítja, hogy Kazinczy nem győződik meg annak valóságáról, a mit ír és mégis azt kívánja, hogy azt, a mit ír, mindenki elhigyeje. Éppen olyan ráfogás az is, hogy ő Báróczy társaságában művelte nyelvét. Mégis Kazinczy azt írta felszólására, hogy az szitok.

Leveleik jó- vagy rosszlelkűségét ő is az utókorra bízta, de kijelenti, hogy az utókor nem úgy fog ítélni, a mint Kazinczy bizonyít és tagad, hanem úgy, a mint cselekedett és ismeretes.

Kikel az ellen, hogy Kazinczy Sághyt és Somogyit »orozi gyilkolóknak« hitta, a kiket lesből küldöttek ellene. Kazinczy kife-

jezése igazán szitok a két derék hazafi ellen, a kiket az ő tudta szerint senki sem ingerelt fel ellene. Bezzeg Hunyadyja ellen már most ingerlik egymást. Nem bánja, ha kikelnek drámája ellen, csak patriotismusát ne bántsák.

Végül megjegyzi, hogy ez az utolsó levele ebben az ügyben. Sajnálja, hogy Kazinczy nem szenvedte meg barátságban »a magyar Heliconon«, hol tanítványai között nem volt gyalázatára. Megbocsátja neki a bántásokat, bocsásson meg ő is. E pört úgy tekinti, mint »egy szál-kard viadalt«, melyben mindketten megvágták egymást. Becstelenségnek tartaná, ha vele a bántások után nem ütközött volna meg, de annak tartaná azt is, ha most meg nem tudna vele békülni. Egyetlen kívánsága csak az, hogy legalább a nemzet nyelvében »összeegyezzenek«. Új szavait nem támadja, sőt a jókat elfogadja, orthographiáját elnézi, de teuto-gallo-hungarizmusát utálni fogja, a míg magyar lesz, pedig mint ilyen akar meghalni is.

E levelekre a viszony természetesen még feszültebb lett. A helyzet tisztult ugyan és mindegyik megtudta a másiknak leplezetlen véleményét. Igaz ugyan, hogy ezóta nyíltan ellenségei egymásnak és minden érintkezés egyelőre megszűnt közöttük, de azért jól értesülnek egymás tetteiről. A Ruszeknek írt leveleket másolatban szerte terjesztik mindkét részen, úgy hogy a viszály országszerte ismeretes. Némely hazafi sajnálkozik azon, hogy ily viszály dül az írók között és gondolkodik oly módon, mely kibékíti az írókat. Kisfaludy megtudja Dessewffy Tamás barátjától, hogy Dessewffy József is foglalkozik ugyanezzel a gondolattal és e miatt felkeresi levelével (1817), leírja röviden Kazinczyval való viszonyát, pörét és kifejezi óhaját, vajha teljesülhetne terve, mert bizony a németek előtt szégyent vallunk viszálykodásunkkal!

Dessewffy óhaja azonban nem sikerült. A harcz tovább folyt. A dunántúliaktól függetlenül még a vita közben két értekezés jelent meg a neologusok, különösen Kazinczy ellen: 1815-ben Beregszászi Pál »*De derivatione ac formatione Vocabulorum*« című és 1816-ban Sipos József »*Ő és Új Magyar*« című értekezése. Mindkettő azt óhajtja, hogy az újításnál az etymológiát és a szokást kellene figyelembe venni.

E két értekezést Kazinczy maga bírálja meg a Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyamának 12. füzetében. Fontos a bírálat, mert Kazinczy ebben fejt ki véleményét az újításról a legszabadabban. Itt mondja ki, hogy tudva és akarva kerül ki az etymológiát és a nyelvszokást, mert »a' Szép-író nem ismer főbb törvényt, mint azt, hogy írása szép legyen. Valami ezen igyekezetét segíheti, az neki mind szabad, akár engedi a' *Grammatika* és a *Szokás*, akár nem«.

A nyelvújítók részéről még Helmecezi lép ki a küzdőtérre. 1816-ban kiadja Berzsényi Dániel Verseit második kiadásban és eléje kinyomtatja »*Értekezését az úgynevezett Újításokról a' Nyelv-*

ben», a melyben az újítás szükségét a nevezetes korabeli írók műveiből vett példákkal és az idegen nyelvekben található hasonló mozgalmakkal bizonyítja.

Kazinczynak, a fenti bírálatokban kifejtett elve és Helmecczinek értekezése a dunántúliaknak ürügyül szolgál, hogy szavukat ismét hallassák. Horvát Endre névtelenül megbírálja Kazinczynak 1814—1816-ban megjelent »Szép Literaturáját« a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. évfolyamának 4. füzetében. Névtelen a bírálat, de a benne előforduló kifogásokról ráismertünk a dunántúli íróra, kinek nézetei Kisfaludyéval egyezők.

Horváth Endre Kazinczynak Sipos és Beregszászi munkáiról írt bírálatából indul ki. Megrója a nálunk lábra kapott féktelenséget, hogy a bírálók személyeskednek. Kazinczy is így tesz, mert Beregszászit fájós szemeiért elhomályosodott szemű Izsáknak, Sipost megbocsáthatatlan bűnű hódítónak gúnyolja. Azután Kazinczy munkáját, a tőle Szabó Dávid »Siegvárt Klastromi Történetének« bírálatában kifejtett elvei szerint bírálja meg és kimutatja, mik Kazinczynak nyelvújítási tévedései. Rátér Kazinczynak újabbi elvére is, hogy a szépíró nem ismer törvényt és bizonyítja, hogy ezen elve hamis és veszedelmes is.

E bírálatot Kazinczy nem hagyta szó nélkül. Még ugyanaz év majusában megírta Antikritikáját (de csak 1819-ben jelent meg a *Tudományos Gyűjteményben*), melyben különösen a Beregszászira mondott szavait magyarázza meg, de kiterjeszkedik a bírálat egyéb állításaira is.

Ezen értekezőkön kívül még sok más is hozzá szól az újításhoz, részint teljesen önálló értekezés formájában (pl. Thaisz András), részint más tárgyról szólva. Kétségtelenül a legérdekesebb A Recenziók cz. értekezés, a mely a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. évfolyamának 6. füzetében jelent meg *Füredi Vida* aláírással.

Az értekezés éle Kazinczy ellen irányul. Eddig az irodalomtörténet Takáts Józsefnek tulajdonította ezt az értekezést. Azóta sikerült bebizonyítanunk,¹ hogy az értekezés eredetijének szerzője Kisfaludy Sándor, a mit a megkerült fogalmazvány megerősített. Alább be is mutatjuk főbb vonásaiban az eredeti értekezést, a melyből kiviláglik, hogy Kazinczy és az általa alapított iskola ellen irányult s így a Kazinczy—Kisfaludy viszony ismertetéséhez okvetetlenül szükséges.

Az értekezés a *Keszthelyi Helikonnak* köszöni létét. Köz tudomású dolog, hogy a Keszthelyi Helikont az irodalomkedvelő és áldozatkész gróf Festetics György alapította, az, a ki a XVIII. század végén nemzetiségének hevétől elragadva a Graeven huszár- ezred tisztjeivel arra kérte a magyar országgyűlést, szállásolják

¹ Viszota Gyula: Kisfaludy Sándor a recenziókról. *Akadémiai Értesítő* 1907. febr. füzete.

el a magyar ezredeket Magyarországon, lássák el magyar tisztekkel, vezényeljék magyar szóval. Ezért nagyon megharagudtak rá Bécsben, úgy hogy vissza kellett a katonaságtól vonulnia. Hazajött és életét ezentúl a hazának ajánlá. Sokat tett különösen a társadalom terén. Megalapította 1798-ban a gazdaságtörténelmünkben nevezetes *Georgikont*. Aldozatkészsége, hazafias érzelme őt a kor nagyjai fölé emelték. Tisztelte a költőket, írókat és áldozott az irodalomért is, mit akkor kevés mágnás tett meg.

Hasonló tettei és hazafias érzelme költőink figyelmét felkel tették. Nagy tisztelője volt Kisfaludy Sándor is. Tisztelte érdemeit, hazafias gondolkodását, s a hol tehette, ki is emelte műveiben (pl. *Hazafiai Szózatjában*).

Tiszteletét jellemzi a keszthelyi könyvtár albumába jegyzett verse (1811.), 1817-ben írt ódája (*Oda Tolnai Gróf Festetics Györgyhez*), a melyben jeles tulajdoniért többi nagyjaink közül kiemeli. S hogy nem hizelgésből, hanem meggyőződésből írt dicsérő hangon, bizonyítja »*Gróf Festetics György árnyékához*« címzett ódája, melyben Festetics halála után ismétli dicséreteit. Kisfaludy egyébként az egész családdal nagyon jó viszonyban élt. Festetics György fiával, Lászlóval szoros barátságban volt, elannyira, hogy költőnk készítette 1819-ben Festetics György halálakor (április 2-án) a gyászjelentést, amint ezt költőnknek a Kisfaludy-Társaság kéziratárában levő fogalmazványja tanúsítja.

De Festetics György is tisztelte Kisfaludyt. Mikor »*Hazafiai Szózatját*« neki megküldötte, ez hála fejében addig, míg személyesen meg nem köszönheti, »egy tanult paripát« küldött neki ajándékkul »hogy az minden veszélyekben szerencsésen kimentse és a Magyar Petrarchánkat, a Vitéz Lantosunkat, a ki édes tárogatójával álomból életre fel serkent, a régi szenyből ki tsinosít, a Nemest Nemessé teszi, mindenütt szerencsésen hordozza.« (1809. április 29-iki levele.)

Egy megyében laktak, sokszor találkoztak és így igen valószínű, hogy az irodalmunk fejlesztését célzó *Keszthelyi Helikon* alakulására költőnknek is volt némi befolyása.

Legjobban hatott azonban a grófra Kisfaludy jóbarátja, Ruszek József, keszthelyi apát. A *Keszthelyi Helikon* eszméje valószínűleg benne fogamzott meg és az ő ajánlatára határozta el 1817-ben Festetics, hogy a *Georgicon* ifjaival évenként két ünnepélyt rendez, a melyre meghívja a nevezetes férfiakat és költőket. Az első ilyen ünnepély 1817. február 12-én, a király születése napján folyt le, s jelen voltak a költők és írók közül Kisfaludy Sándor, Horváth Ádám, Ruszek József, Berzsenyi Dániel és Dukai Takács Judit. Az ünnepély lefolyását a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évfolyamának 3-ik füzetében »*Egy jelen volt Vendég*« aláírással közölte. E cikk szerzője Kisfaludy. Bizonyítja az egész szellem, mely az értesítést átlengi, a dicséret, melyben Festeticset többi nagyjaink közül kiemeli, sajátos helyesírása és stílusa (pl. »Hapsburgit«

p-val, boldogító — előmozdítást stb. ilyenekben az »ít«-et »itt«-nek írja; »ülte« helyett »üllötte«-t ír, »tyránn«-t ír, a hadneveltetemzettest-féle összetételek, az intézet, ragadomány, alkotvány, tehetős, stb.-féle szavak) végre egyes helyei, pl. a Körnerről szóló, melyek tisztán az ő személyére vonatkoznak. De bizonyítja még a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. évf. 1 füzetében levő *Magyar Írások és Írók* című czikk, mely megnevezi azon írókat, a kik 1817-ben a *Tudományos Gyűjteménybe* dolgoztak és felemlíti Kisfaludy Sándort is. Tőle pedig nem jelent meg czikk neve aláírásával, a többi névtelen czikk meg más helyesírással van írva, mint amilyent ő használt; azonkívül még megjegyzendő, hogy a felsorolt írók között nincs egy sem, a ki a *Keszthelyi Helikon* ünnepélyén akkor részt vett.

Ez a tudósítás nemcsak azért érdekel bennünket, mert Kisfaludy írta, hanem azért is, mert e tudósításában foglaltak védelmére írta a *Recenziókról* szóló és nyelvjújtás harczára és Kazinczyra vonatkozó vitairatát.

Tudósítását az igaz hazafiságról való elmélkedéssel kezdi, mert az ünnepély a király születésnapján folyt le. Az az igaz és bölcs hazafi, a ki hazáját és királyát egyformán tiszteli, szereti és segíti, mert csak így érhető el az egyetértés a nemzet és király között, a mi csodákat művelhet. Ilyen hazafiság mentette meg Mária Terézia trónját. Ennek a hazafiságnak hiánya döntötte veszélybe Franciaországot. Nem hazafi az, ki csak a nemzet fejének hódol, viszont az sem az, a ki a nemzet fejét nem tiszteli. Csak az a nemzet boldogul, a mely királyával egyetért.

A királyát és nemzetét szívében hordozó hazafiság birta gróf Festetics Györgyöt arra, hogy a Helikont megalapítsa. Az ünnepély már február 11-én este kezdődött a gimnázium palotájában, a hol a tanulóifjuság előadta Fejér Györgynek »A nevelők« című vigjátékát, mely előtt és után az »Isten tartsd meg királyunkat« című népéneket énekelték. A vigjátékon örült a jelenlévő közönség, de búsulhatott minden hazafi, »hogy a' magyar Theatrom, ez a' Nemzeti 's nyelvbéli Culturának, csinosodásának, hazafiságnak legerősebb munkáló és emelő eszköze, ez a' gyönyörködtetve oktató, tanító, a' gonoszszat megutáltató, a' Virtust kövételre ragadó Intézet Hazánkban lábra nem kaphat. Míg a deák nyelv volt Európában a tudományoknak nyelve, a magyar együtt járt a többi nemzettel a tudományokban is. Most, hogy minden nemzet a maga nyelvén műveli a tudományokat, csak a magyar-nak és töröknek nincsen nemzeti theatroma. Vannak ugyan theatromok nálunk is, de sajnos, a nemzet nyelvét kizárták belőle. Itt volna már az ideje, hogy a haza nagyjai nemzeti theatromot alapítsanak!«

Február 12-én reggel a királyért tartott mise után a keszthelyi iskolák előljárói, tanítói és tanulói a *Georgikon* palotájában

fogadták a grófot és vendégeit s megkezdődött a *Keszthelyi Helikon* ünnepe.

Liebbald Gyula, georgikoni archon és tanár ékes latin beszéddel fejtegeté az intézet célját. Jánosy József tanár latin beszédet mondott a király tiszteletére. Ezt követték Konyáry Mihály pristaudus magyar versei, Németh Péter physicus deák versei ő felsége tiszteletére, gróf Festetics Ernő szavalata, Tischler Antal logikus ő felségét üdvözlő latin beszéde, Gerstinger Adolf practicansnak német versei és Vadnay Lajos gimnáziumi tanulónak ő felségét dicsérő latin beszéde. Gróf Festetics Leó versein kívül elszavalta Körnernek »Hoch lebe Österreich« című hadiéneket. Ez már azért is érdekes volt, mert mindenkit a lelkes Körner halálára emlékeztette. Körner bebizonyította Zrinyi drámájával, hogy tisztelője volt a magyarnak. Ha el nem hal oly korán, még jobban bebizonyította volna, mert megfogadta, hogy minden drámájának tárgyát a magyar történelemből veszi. Kisfaludy Sándor már kezdett is »programmákat« dolgoztatni neki, a kit személyesen nem, csak gróf Eszterházy Mihály útján ismert; de Körnert halála meggátolta terve kivitelében. Az ünnepélyt Nagy József practikáns ő felsége születésnapjára mondott magyar beszédével fejezte be. Az egyes pontok közt pedig Ruszek szerzette magyar és Asbóth szerzette német énekeket énekeltek.

A fentiekén kívül még Dukai Takács Judit és Asbóth János verseket olvastak fel. Az ünnepély után ebéd volt, a melyen poharat üritettek ő felségeiknek életéért. Ebéd után a *Georgikon* fás kertjében gyűltek egybe a vendégek és ott dudaszó mellett 12 juhászlegény tánczolt. Majd Horváth Ádám eklogájának felolvasása alatt a jelenlévő négy költő először is Gyöngyösy István emlékére, majd pedig mindegyik a saját emlékére egy-egy madárberkenyefát ültetett.

Este a gimnázium palotájában a keszthelyiek és a tanulók zeneestélyt adtak. Vacsora után pedig táncmulatsággal fejezték be az ünnepélyt. Tudósítása végén Kisfaludy megdicséri Ruszek Józsefet és Asbóth Jánost a *Keszthelyi Helikon* művelése és rendezése körül kifejtett érdemeikért; azonkívül Festetics Györgyöt, hogy az ünnep becsét alapítványokkal emelte.

Látjuk e leírásból, — mely Kisfaludynak a politikára és színházra vonatkozó nézetei miatt érdekes — hogy a *Keszthelyi Helikon* nem volt egyéb nagyobb szerű nyilvános önképzőköri ünnepélynél, a melyen jelesebb tanulók megmutatták ügyességüket, éppen azért az irodalomra nem is volt hatással, haszonnal. Az irodalomra nézve fontosabb az ünnepélyben a faültetés, a melynél a költők is szerepelnek, és a mely előtt felolvasták verseiket. Kisfaludy is hozott egy ódát (*Óda Tolnai Festetics Györgyhez*), de a gróf nem engedte, hogy felolvassa, mert őt igen dicsérte, többi nagyjainkat pedig korholta.

Az egybegyűlt költők az ünnepély után tartott ebéd közben

az irodalomról is beszélgettek. Mi sem természetesebb, hogy éppen a Kazinczy—Kisfaludy vitáról is beszélgettek. Mindannyian egyetértettek a gróffal együtt, hogy Kisfaludynak van igazá. Ruszek állítólag éppen az ünnepélyen terjesztette el a vendégek közt a *Mondolatot*. Kazinczynak eljárását mindenki elítélte. Festetics kijelenté ugyan, hogy tiszteli Kazinczyt, de németizmusát nem szereti; s ebben mindenki egyetértett a gróffal, csak Berzsényi védte Kazinczyt. De Kisfaludy sem hallgatott, ő kifakadt Kazinczy ellen. Bizonyítgatta Berzsényi előtt, hogy Kazinczynak eljárása irányában nem szép. Kifejtette, hogy nem a Himfy-recenzióért haragszik, hanem, mint Berzsényi Kazinczynak írja, »azokért, a miket ezeknek s amazoknak« firkált. Elmondta az egész ügyet, de Berzsényi nagyon védte Kazinczyt, Kisfaludy végre is meg akarta mutatni Kazinczynak írt levelét, hogy őt igazáról meggyőzze, de Berzsényi megköszönte és nem fogadta el. Kisfaludy itt látta először Berzsényit, de ismeretségük a fentiek után természetesen haraggal végződött.

A *Német Hazai Levelek (Vaterländische Blätter)* recensense Kisfaludynak e tudósítása alapján olyképpen tárgyalta a *Keszthelyi Helikon* ünnepélyét, hogy ez nem volt más politikai lakmározásnál (politische Schmauserey). Ez szerfölött bántotta Kisfaludyt. Bántotta azért, mert az ő tudósítása alapján írta a recensens ezt, pedig tudósításában ki akarta emelni az intézmény hazafiasságát, a vendégeskedést pedig csak mellékesen említette. Haragudott azonban azért is, mert a *Német Hazai Levelek* kiadója minden vizsgálat nélkül adta ki tudósítójának értesítését.

Eszébe jutott ekkor, hogy Kazinczy recenziói is hasonlóképpen láttak napvilágot. Ez a recensio csak követte a Kazinczy-törte utat. És ekkor elkeseredett haragra gyuladt, mert azt hitte, »hogy valamely nem jólelkű magyar Irónk palástya alatt egy olly Frerorizmus akar lábra kapni, melly minden jót, igazat, hasznost már zsenge keletében meg akar emészteni.«

Meg volt győződve most, hogy ezt az állapotot Kazinczy-Freronnak köszönhetjük, mert ő kezdte meg nálunk a recenseálást, ő teremtette meg a meglevő irányt is. Kisfaludy már úgyis útálta a recensiókat, de erre az esetre és ugyancsak a *Vaterländische Blätter* szerkesztőségének arra az ígéreteré, hogy 60 magyar munkát meg fog bírálni, elhatározta, hogy a mostani recenseálás módja ellen sikra száll, megmutatja, kifejti, milyennek kell a recensióknak lenniök. Így keletkezett a fentemlített *A Recenziókról* cz. értekezése.

Értekezése elején kijelenti, hogy a *Vaterländische Blätter* szerkesztőségének az az ígérete, hogy 60 magyar munka bírálata fog a lapban megjelenni, készítette őt és társait erre az elmélkedésre, amelyet hat pontban foglal egybe.

1. *Mi az elmemívek recensiója?* A recensio annak a megvizsgálása, »mi jó, mi nem jó« egy műben a munka »fogantatására, elrendelésére, kidolgozására, nyelvére nézve« a régi és új

remekművek alapján megállapított aesthetikai szabályok szerint. A recenziók mindenütt divatban voltak, leginkább azonban a németeknél, a kik nem elégesznek meg a maguk természetvényeivel, hanem még a magyarokéi fölött is úgy ítélnék, mintha a maguké volna. Baj, hogy e recenziókat nem nyerik mindig megbízható forrásból s közlik a nélkül, hogy a forrás megbízhatóságáról meggyőződnenek. Nem a németek a hibásak ebben, hanem azok a magyar »indulatos, részrehajló és a' dicsőség koszorúját csak bizonyos felekezetnek részére kényszeríteni akaró« íróink, a kik ilyenekkel a jó czélú *Német Hazai Tudósításokat* ellátják.

2. *Kinek vagyon jussa az Elmeműveket recenseálni?* Legjobb, ha az ítélt, a ki már megmutatta műveivel, hogy érti azt, a miről ítélnie kell, sőt már hasonló irányban dolgozott is. Mindenki becsüli Schillert és Lessinget, mint bírálókat is, mert megmutatták műveikkel, hogy lehető tökéleteset alkottak és mert bírálatokban a nem helyes úton járókat »nem ostorral kívánták oda-kényszeríteni,« hanem az ész erejével.

Egy ember azonban csak egy ember és mindig egyéni érzései alapján ítélt, azért egy több jeles tagból álló tudós társaságnak van igaz jussa a bíráláshoz. Egy »hónapos írás« »alább való« tagokból összeállított társaságának bírálatait a műveltebb közönség csak magasztalásoknak vagy rágalmazásoknak veszi. Sok ily bíráló van és sok olvasó, a ki ezt szereti, s ez az emberi természet gyarlóságával menthető. Az igaz embertermészetnek azonban felebarátja hibáit mentegetnie kell! A tudományt kedvelő magyar hazafi nem nyereség, szerencse reményében dolgozik, hanem hogy gondolatait másokkal megoszssa és hazájának szolgáljon. Mégis azt éri el, hogy recense megrója, gúnyolja, megfosztja jó hírtől. Csak néhány bölcs magyar és német recensens van, a ki nem így, hanem tisztességes szavakkal figyelmezteti az írókat esetleges hibáira.

3. *Mily nyelveken kell az Elmeműveknek recenseáltatni?* Ha a recenzióknak az volna a czélja, hogy az íróknak hizelegien vagy őt rágalmazza, akkor jó volna minél több nyelven megjelenie, csak azon nem, a melyen írva van, mert csak így talál a recensenshez hasonló rossz lelkű olvasóknál hitelre. A recenzióknak helyes czélja az, hogy a bölcs ítéltő megmondja, mi jó, mi nem jó, miért jó, miért nem jó az a műben, de akkor azon a nyelven kell írni, a melyen a művet írták, hogy mindenki meggyőződhessen, mit kell követni, mit kerülni. A becsületes német olvasó nem hihet azonban mást, mint a mit a recensens a magyar munka felől ír. Megbocsáthatatlan alacsonyosság azért az, ha »egy író részszerint maga a magafelől, részszerint baráti által, oly szemtelen, németül azt merné írni vagy iratni, hogy ő egyedül maga a classicus magyar Író«. Világos tehát, hogy a magyar műveket magyarul kell recenseálni. Az idegen nyelvű recenziókat pedig csak tudósításoknak tekinthetni, a melyek csak azóta kapósak, a mióta satirákká változtak.

4. *Mennyire hasznos, mennyire káros a Recenzió a Litteraturának?* Bizonyára hasznosak volnának a recenziók az olvasóra, a kezdő íróra is, ha egy tudós társaságtól, vagy valamely bölcs részre hajlatlan ítéletéből erednének. A garázda recensensek azonban több kárt okoztak, mint hasznot, mert az írók között egyenletlenséget, gyűlölséget és háborúságot idéztek elő, holott nekik egyetértve kellene a szép, nagy és dicső czélért küzdeniök. Így pl., ha a *Keszthelyi Helikonn*-ról szóló tudósításból (mely tavaly jelent meg a *Tudományos Gyűjteményben*) a *Német Hazai Levelek* recensense úgy ítél, hogy az politikai lakmározás volt, holott a tudósítás haza és király tiszteletről szólt, akkor igazán azt kell hinnünk, hogy »valamelyik magyar Irónak palástja alatt oly Freronizmus kap lábra, mely csirájában öli meg a szépet, igazat. Jó példa ez arra, hogyan higgyen az olvasó a recensenseknek és megtanulhatja ebből a *Német Hazai Levelek* szerkesztősége, hogy máskor vizsgálat nélkül ne vegyen fel semmit közlésre. Hasonló példát idézhet a francziák irodalmából. A *Journal des savans* 1665-ben de Sallo és hasonló gondolkodású írók szerkesztésében jelent meg, azért hasznos is volt, annál becstelenebbek voltak Freronnak recenziói, melyek az akkori tudósokat és írókat rágalmazták. Ennélfogva és mivel Schillerek, Lessingek kevesen születnek, az egyes recensensek nagyobb kárára lesznek a tudománynak, mint hasznára.

5. *Milyenek a magyar Elmeműveknek eddig való Recenziói?* Az ismeretes magyar recenziók közül kevés felel meg a czélnak, mert minden megokolás nélkül röviden kimondják, hogy a munka jó vagy rossz, vagy csak egyes helyeket bírálgatva, nyilvánítják a munkát jónak vagy rossznak. Nagyon kevés az olyan recenzió, mely a nemes czélt tartván szem előtt, nem a szerző személyét, csak a munkát magát veszi ítélete alá és a mely bölcs mértéket tart a dicsérésben és a gáncsolásban. Az ilyen recenziók köszönetet érdemelnek. Recensenseink azonban általában az író személyét tekintik, mikor munkáját bírálják, s ha kedves előttük személye, édig magasztalják és a rosszat benne észre sem veszik, ha pedig nem kedvelt az író, a szépet figyelmen kívül hagyják, csak a rosszat szemelik ki és tárgyalják s hogy teljes részrehajlással ne vádolhassák őket, egyet-mást általánosságban helyeselnek. Igaz, hogy ilyen Freron nincsen sok nálunk, de az is igaz, hogy a magyar olvasóközönség nem örömet olvasta az ilyen recenziókat, mert emberséges és inkább megbocsátja az írónak tiz hibáját, mint a recensensnek egy ostorcsapását. A mi közönségünk nem szereti a korbácsoltatást, azért nem tetszettek a *Tövisek* és *Virágok* sem. Érdekes az ilyenfajta recenziókat azért is megfigyelni, hogy az egyik rész elítéli a másíknak írásmódját, nem tekintvén azt, hogy még nincs megállapítva a helyesírás és mind a kétfélet nevezetes írók követik. Köztudomású, hogy a legtöbbszőr bírálták meg és fordították le idegen nyelvre eddig a Himfyt.

Magyarul és németül éig magasztalták, tűzre is kárhoztatták, némelyik azt hibáztatta benne, hogy mindig szerelemről,, a másik meg azt, hogy másról is szól; némelyik, hogy éppen 200 dalig, másik, hogy egy mértékre énekelt; az egyik íróját a classicismus trónjára, a másik a szégyenpolcra állította ki az olvasóközönség előtt. Azért, ha sok író tartózkodik az írástól, csakis »a tövis koronákkal olly bőven adakozó Freronnak« köszönhető.

Oly írók, kik eredeti munkákkal tüntek ki, alig recenseáltak. Eddig ismeretes recensenseik azok kik néhány aprólékos eredetin kívül, csak jobb, silányabb fordítással foglalkoztak.

6. *Kik a magyar Elmemiveknek német Recensensei?* Nem azon hazánkfiak (pl. Engel, Glatz, Schedius stb.) a szóban forgó recensensek, kik németül írtak és becsületet szereztek a hazának, mert megismertették a magyart a világgal, hanem nagyobbára magyar írók a recensensek, kiket megnevezhetne, mert a titok leple alatt is ismeretesek de nem teszi, mert értekezésének nem az ostorral való csapkodás a célja.

Az ilyenfajta recensensek egy külföldi író szerint három csoportba oszthatók. Vannak olyanok, *a)* a kik ez uton nyereséget vagy kenyeret keresnek (ilyen recensens nálunk nincs), *b)* a kik hir- és névszomjból felfuvalkodtak és ilyen könnyű munkákkal, mint a recenziók szeretnék az első helyet elfoglalni az írók között, *c)* a kik irigységet, gyűlölséget lehelnek és mindent gyaláznak, a mi nem az ő firmájuk alatt jelenik meg. Ezen utóbbi recensensek azt hiszik, hogy az ő szavukra mások elmemivei nem érvényesülhetnek, mert ők a bálványok, a kik előtt mindenkinek térdet kell hajtani.

Ezen jellemzés után előre látható, milyenek lesznek a *Német Hazai Leveleknek* ígért recenziói.

Virágot, a kellemes philosophust, hidegen, szárazon fogják megdicsérni. Verseghyt örökké gyalázni fogják, ha az idegen irodalom minden ékessége sugárzik írásaiból. Kisfaludyt töviskoszorúval fogják megkoronázni, mert egyenes lelke nem tudta néhány verssel megnyerni a magyar Freron kedvét, a ki nem túr meg maga mellett a közönségesnél nagyobb nevet. Kist és Berzsenyit bár nem érdemük szerint, mégis dicsérni fogják, mert tömjéneztek a magyar Freronnak. Kazinczyt, ki tudós és munkás író, első magyar classicusnak, már Goethenek, sőt a literatura legyőzhetetlen Napoleonjának fogják hirdetni, a ki úgy osztja a más nyelvekből vett szavaknak a magyar polgárságot, mint Napoleon rokonainak a királyi czimeket.

Ezután a hazafiakat egyetértésre, a németeket pedig ítélkezés előtt igazságos nyomozásra serkentve ekkép foglalja össze véleményét a recenziókról és recensensekről. Minden mű nagy recensense az olvasóközönség, jó recensense a közönség bölcsőbb része. Csak az a jó recenzió, a mely a művet a közönséggel megismereti. A recensens legyen jólélkü, nagytudományú; ha irigy vagy

gyűlölködő, ne recenseáljon, valamint az sem, a ki még keveset dolgozott. Sajnos, nálunk egy nagyelméjű író vezérségével oly Freronizmus akar lábra kapni, a mely mindent eltapos, a mi nem az ő helybenhagyásával keletkezik. Az ő műhelyében készülnek a vagdalkozó német tudósítások is. Újító kórságától elragadtatván, czélja az, hogy recensióival elnémítsa azokat, a kik bátran kikelnek ellene, nehogy nyelvünket más nemzet majmává tegye. Ezt meg kell akadályozni olyképpen, hogy azt, a mit ő németül hirdet, németül kell megczáfolni.

Kisfaludynak ez az értekezése megtetszett barátainak, de mivel nagyon kiérezni belőle a támadást Kazinczy ellen, különösen Takáts meg Pápay átdolgozását ajánlották, mert nem szerették volna, hogy a kibékülés a két író között lehetetlenné váljék. Az átdolgozást Horvát végezte Takáts, Pápay és Ruszek tudtával és talán némi segítségével.

Először is bevezetés került az értekezés elé. Ebben összehasonlítják az újabb recensiókat a régiakkal. Az új recensensek mindenhatóknak és mindentudóknak képzelik magukat, a kik kényők szerint ítékeznek és mocskolódnak, a helyett, hogy a kezdőket bátorítanak. A hat pontot megtoldták egygyel. Ötödik pontnak ugyanis azt taglalják, hogy »milyeneknek illik az Antirecensioknak lenniök.« Kifejtették, hogy az író is védelmezheti magát, de ő sem legyen irigy, agyarkodó. A *Mondolat* címkepe pl. nem szép, de ki helyeselheti az immoralis *Feleletet*. A válasz legyen a tárgyhoz szóló, ne érintse az író személyét.

E bővítéseken kívül még az egyes kérdések keretén belül is változtattak. A negyedik kérdésben a *Keszthelyi Helikonra* vonatkozó részletet, nehogy erről a szerzőre lehessen következtetni. Kihagyták az ötödik (az átdolgozott értekezésben a hatodik) kérdés végét, a mely arról szól, hogy mostani recensensek csak jobb silányabb fordítók, mert ez nyílt támadás volt Kazinczy ellen. A hatodik (itt hetedik) kérdésben a recensensek osztályozása után kiterjeszkedtek arra is, hogy korán örülnek a neologusok a diadalnak (melyet egy neologus a *Tudományos Gyűjtemény* 1818 III. füzetében állított). Sok példa szól ez ellen, mert a természet nem tűr erőszakot; csak a járt úton kell haladni s az idegenszerűségeket kerülni kell. Az írók között felemlítik még Baróti Szabó Dávidot; a Kazinczyra vonatkozókat pedig csak feltételesen állítják. A befejezést teljesen átdolgozták. Kimaradtak a Freronizmusról, az újító kórságról, a literátori monopoliúmrol és tyrannismusról szóló részletek és helyettük enyhítő, a poéta szabadságát védelmezőket toldottak be. Ezenfelül még sok latin idézetet szűrtak a szöveg közé például vagy bizonyításul. Kihagytak tehát mindent, a mi nyíltan Kazinczyra vonatkozott és a miről a szerzőt fel lehetett volna ismerni, mert a *Keszthelyi Helikonra* vonatkozó részleten kívül, a melyet Kisfaludy a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. évi folyamában (III. f.) az azon évi ünnepély tudósításában (U Cs. K. *Felsége születése*

napjának ünnepeltetése a Keszthelyi Helikon által 1818 Febr. 12-én) felhasználta, a többi Kisfaludy fenti leveleiben is tárgyalja.

Kisfaludynak így átdolgozott értekezését Verseggy Ferenczcel leírták s így küldték el a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjének Fejér Györgynek, mert tudták, hogy Kazinczy maga bizonyítja ezt e soraival: »Úgy hiszem, hogy az említett dühös és hazugságokkal szőtt értekezés *A Recenziókról* Takáts József tollából folyt; azt mutatják az egymást toló citatumok, a mi neki minden dolgozásaiban sajátja volt; azt mutatja a compositio és stylus is; azt az értekezés végében álló: in necessariis unitas stb, mely kivált neki kedvencz ideája volt. Horvát Endre a Takáts József értekezését toldogatta, igazgatta s a Füredi Vida névvel jegyezte meg; Verseggy pedig tulajdon kezével leírva adta be a *Tudományos Gyűjtemény* redactiójának, hogy én ne tudjam, ki ellen támadjak fel s tegyem neveltségessé magamat, ha ellenkezőm személyét eltevészem.«

Kazinczy szavaiból látható, hogy Kisfaludy barátai elérték azt, a mit akartak: Kazinczy nem ismert a szerzőre. Az értekezés czélatát azonban még enyhített alakjában is megértette. Nem hagyhatta szó nélkül. Válaszolt reá a *Tudományos Gyűjtemény* 1819. évi 11. füzetében *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél* czímen.

A mint a czím is mutatja, értekezése a nyelvújítás kérdésével foglalkozik. Összefoglalja benne véleményét a neologismusról. Hangsúlyozza, hogy az irodalom fellendülésével együtt jár a nyelv változása, ez annál nagyobb, minél érezhetőbb az idegen szép példák befolyása. A változás mindig perrel jár. Így van ez nálunk is: a neologusok (a haladók) és az orthologusok (a veszteglők), a nyelv változásának jogosultságán vitakoznak; Füredi Vida az újítók ellen szól s megvádolja őket, hogy recenziókkal gyalázatot vonnak a haza fejére, őt meg avval, hogy magát az egyedüli classicus írónak hirdetteti. Ezt nem tette. Több magyar munkát dicsérve, azt bizonyította, hogy nem az egyedüli classicus író. A nyelvújítás történetének ismertetése után kifejti, mi a különbség a neologus és orthologus között. Az orthologia hibái között a legnagyobbik az, hogy az »egység egységére« törekeshnek a nyelvben, míg a neologia a természetet követve »a különbség egységét« hirdeti. Más nemzeteknél szintén gyarapították a nyelvet s a legjobb volna a németeknél végbe ment mozgalmat követnünk. A neologia titka a következő: »Jól és szépen az ír, a ki tüzes orthologus és tüzes neologus egyszersmind, egységben és ellenkezésben van önmagával.« A neologusnak szabad mindaz, »a mit a minden nyelvek ideálja megkíván, a magyar nyelv természeté (örök szokása és törvénye) világosan nem tilt, a régi és újabb classicusok által nevelt ízlés még javasol is s a szükség múlhatatlanul parancsol.« A neologusok is hibáznak azonban, mert olyanok is mernek írni, a kik a nyelvet nem tudják tökéletesen. Elfelejtik gyakran, kihez

beszélnek és stílusuk czikornyás; gyakran vadászszák a Xenologismusokat, azonkívül mindent magyar névvel akarnak kifejezni az érthetőség rovására.

Láthatjuk a fentiekből, hogy Kazinczy ezen értekezésében másképpen beszél, mint előbb. Hangja nyugodtabb, érvei pedig általánosságban inkább elfogadhatók, mint előbb; a dunántúli írók fellépésének tehát megvolt az a haszna, hogy Kazinczyt óvatosabbá tették az újítás terén, sőt lassankint visszatértették a helyes útra.

A Kisfaludy és Kazinczy közötti vita fenti anyagából megállapíthatjuk, hogy a közöttük keletkezett ellentétet *érzékenységük, környezetük és a nyelv fejlesztésére vonatkozó különböző álláspontjuk* idézte elő.

Találó Kisfaludynak az a kijelentése, hogy ők a »Magyarok Istenének két igen különböző lehellei«. Kazinczy síma, szeret hízelegni, Kisfaludy egyenesebb, de szenvedélyesebb és gorombább. Egyben hasonlók: mindegyik nagyon érzékeny. Kazinczyt pl. kellemetlenül érintette, hogy Kisfaludy a *Himfy szerelmei* előszavában a felsorolt írók között őt »a végére akasztotta, mint a zsidókat szokták az akasztófán«, de az is, hogy Bacsányi után említette. (Levele Döbrenteihez 1808 május 10.) Kisfaludyt meg nagyon érzékenyen érintette, hogy Kazinczy *Himfy szerelmeit* Daykával, egy nála kevésbé érdemes költővel égetteti el.

Sokban fokozta az ellentétet környezetük. Csak egy példát említünk: Kis János 1807 aug. 27-iki levelének bizonyossága szerint mások értesülése alapján Kisfaludyt felekezeti színben mutatja be Kazinczy előtt. Indokolja is értesítését avval, hogy Zalamegye egy tudós társaság felállítását kívánja s ebbe csak egy protestáns íróat ajánl (Horvát Ádámot). Az igazság ebben az, hogy Zalamegye a tiszti szótárak magyarosításának alkalmából 1807-ben körlevélben felvetette egy tudós társaság eszméjét s ebbe a maga részéről az írók közül Baróti Szabó Dávidot, Verseghyt, Virág Benedeket, Horváth Ádámot, Kisfaludyt és Takátsot ajánlotta.

1810-ben Kis már egész nyíltan így ír Kazinczynak róla: »Himfy írója, midőn egyszer-kétszer láttam, nem gerjesztett bennem sem tiszteletet, sem szeretetet maga iránt. Most mióta emberséggel tellyes recenziódon úgy megütközik, nem tsudalom.«

Viszont Kisfaludynál is nagyrészt a közvetett értesülések szítják a nem tetsző vélemény kifejlődését.

Leginkább fejlesztette a két író között az ellentétet a *nyelv fejlesztésére vonatkozó különböző álláspontjuk*. Mint láttuk Kazinczy az újításért lelkesedett, törvényt maga akart szabni, Kisfaludy ellenben e téren nagyon mérsékelt volt. De nemcsak Kazinczy és Kisfaludy között fejlődött ki az ellentét, hanem Kazinczy és az egész Dunántúl között. Látható ez abból, hogy *Klopstockjára* a Dunántúl nem akad előfizető. Kifejezik ezt Kisfaludy barátainak levelei. Pápay 1817 febr. 20-án így ír Kazinczynak: »Publicumod, kedves

barátom, igen megfogyott s azért csak magadat, egyedül magadat okozhatni! A nemzet ügyét kiáltozod, azt akarod a nyelv gyarapítása által boldogítani s azonban eltérsz arról a boldogító útról, melyen eleinte oly szép sikerrel előhaladál. Mióta megszálta a vers- és könyvgyártás dühe s ezen dühvel tolod a nemzetre a halmozott újságot, a temérdek szokatlant látnod kell tennén magadnak, hogy a nemzet nem akar így ismérni nyelve boldogítójára.»

Mint Kisfaludy levelei mutatják, a dunántúliak Kazinczyt mint kritikust *rszerehajlással*, mint író *diktátorsággal*, mint embert *kétszínűséggel* vádolták, mint nyelvészt pedig avval, hogy a *nyelvet rontja* erőszakos rövidítéseivel (rény, éd, esk stb), idegen szavaival (onkel, outriroz, phantasie stb), az idegen szók olvasása módjával (Marie stb), és idegen szókötéseivel és mondat szerkeze- teivel. Idegenszerűségeit elnevezték teuto-gallo-hungarizmusnak. A rszerehajlás, diktátorkodás és kétszínűség vádjá alól lehet menteni Kazinczyt, a nyelvrontás vádját azonban csak később tett az a saját vallomása mentheti, a melyben elismerte, hogy sokat vétett a nyelv ellen, de ezt hazafiúi buzgalmában tette.

Az ellene emelt vádak felsorolásával azonban nem azt akar- tuk bizonyítani, hogy Kazinczy mindenben hibázott s Kisfaludynak és barátainak meg mindenben igazuk volt. Nem. Kazinczy azért az marad, a ki volt: széles látókörű reformátor, bátor újítója nyelvünknek, a mely sokat köszönhet az ő finom ízlésének. De újító működésében sokszor átlépte a határt. Kisfaludynak sem volt mindenben igaza. Habár mindig elismeri Kazinczy érdemeit, hangja szenvedélyes, Kazinczy személye elleni vádjaiiban érvei nem mindig találók és kissé túlozva jellemzők.

Ha Kisfaludy és barátai elismerték, hogy Kazinczy finom ízlésű nyelvész, akkor el kell ismernünk azt, hogy ők meg *jó nyelvérvékű* nyelvészek voltak, mert helyes ítélettel kárhoztatták Kazinczy idegenszerűségeit, a melyekkel ártott nyelvünknek.

Kazinczy ezt akkor nem akarta belátni. Mint megcsontosodott újító bennük csak akadályt látott s a harc hevében *veszteglőknek* (orthologus) nevezte el őket. Ebben szintén nem volt igaza, mert a dunántúliak is újítók voltak, de mérsékelt újítók.

Kisfaludy, Takáts, Pápay nem egyszer hangoztatták, hogy szükségesnek tartják az újítást. Újítottak ők is. »Mintha gyémántra akadtam volna — írja Kisfaludy — úgy megörültem én, midőn Kazinczyban lelelőször: *kellemet*, Verseglyben: *magányt*, *szomjat*, *éhet*, *gúnyt*, magamban: *dühöt*, *csendet*, *lázat* találtam.»

Újító elvét a következőképpen fejtí ki: »Valakik magyarul írtunk, többnyire mind neologizáltunk annyiból,

a) hogy a régi szokáson kívül lappangó szavakat új divatba hoztuk ;

b) hogy a hosszabb hängzatú szavakat ... eredeti gyöke- reikre vissza vezetvén megrövidítettük ;

c) hogy a megtalált gyökérszavakat másképpen származtatuk és hajtogattuk, mint sem a közszokás cselekszi;

d) hogy a különböző vidékeknek tulajdon szavaikból, szóllás-módgyaikból az alkalmasoknak látszottakat közönségessé tettük;

e) hogy két szóból egygyet csináltunk.*

Ilyen fajta új szókkal ő is, barátai is bőven élnek. Helmeczi a Berzsenyi *Versei* előtt közölt értekezésében ki is mutatja, hogy Kisfaludy és barátai sok ily szóval éltek.

Kisfaludy műveiben is megtalálhatók a fenti pontok szerint egybeállítva:

a) *apród, hölgy, nő, hős, hon, év, rege, kegy, lak, csarnok, ádáz, parancs* stb. régi szók;

b) *leb, ék, éh, dacz, csend, dombor, düh, gúny, vész, vid, vándor, véd, ör, gög, kanyar, dölyf, kéj, kecs, sér, sérv, csin, ihl, enyh, szörny, hűv, bék, finnya, horty, nyomor, kör, körny, arány, fanyar, szomor, inger, sovár, tökély, sanyar, vizsga, kellem, magány, diadal, nádor, fondor, győzelem, bizalom, türelem* stb. tö- és megrövidített szók;

c) *dölk, romlék, omlék, sohaj, ámul, fuvalom, szorgol, módol, édeleg, érzemény, tünemény, repület, érletem, szövet, tünnet, végzet, zajlat, képzet, hajlat, elcsendül, ékül, csiklandék, emlék, erény, korány, asztalos* stb. származtatott szók;

d) *bürü, máva, bajszók, duzma, langy, döre, geréb, rideg, kajtat, aggni, osztályoz, dajna* stb. tájszók;

e) és számos összetétel, mint *bájcsumó, bájfuvalom, bájhang, bájkert, bájhatalom, bájlép, bájkötél, bájóv, előidő, hajdankor, életveszély, elmémiv, észrajzat, évenyészet, végenyészet, végromlás, vérszomj, kegyalak, ellenfél, önhittség, nézőszín, nyughely, házélet, vérszázó, vérharcz, vérszomj, fabodros, vérhatalmas, árnyék-lepte, szívhíres, hír-felkapta, kegy-lehelte* stb., sőt ilyenek is, *jöttéhelten, láthatár, látkör, védfal, véderő, rangvágy*.

Már ebből is láthatjuk, hogy ő sem ment a hibáktól. De találunk Kisfaludynál is helyteleníthető idegenszerű kifejezéseket is: *felyülél, szerencsét ad, nem viszem soká* (a szenvedést), *kosarat nyert, kérdést tesz, ellopta magát olkitól*, vagy ilyen új ige-időket: *teendő vala, még léssz rajtam boszulva*, találunk ilyen szerkezetet: *»szeretem én bibornolni látni reggel a hajnal rózsáját»* stb.

Újító volt tehát Kisfaludy is, de ellenezte a merészséget az újításban. Voltak neki is hibái, tévedései. Álláspontja azonban, hálátlan, mert a merészek ellen való felszólalásával azt érte el, hogy ezek a csökönnyös orthologusokkal azonosították.

Ha Kazinczy Kisfaludy nyelvészkedését a vita hevében sokszor keményen elítélte is, őt magát nem gyűlölte, sőt szeretett volna vele mindenáron kibékülni. Igénybe vette Takáts és Horvát, majd Ruszek segítségét, de nem sikerült, mert Kisfaludy nagyon

megsértődött. Később mégis megtörtént a kibékülés, a melynek története érdekes.

1821 május 4-én meghalt Takáts József, Kisfaludy régi barátja. Az ő halálán kesergett a két jó barát: Pápay és Kisfaludy. Elismerték, mennyit buzgólkodott barátjuk a magyar irodalom fejlesztésén és mi volt ezért köszönete. Eközben Kazinczyra is rátértek, Pápay észrevette költőnk szavaiból, hogy haragja lecsillapult, megengesztelődött Kazinczy iránt. Szerette volna, ha irodalmunk e két nevezetes férfia egymással kibékül. Kazinczy egy ízben Pápaynak írt levelében hangsúlyozta, hogy őt még senki sem előzte meg a békekérésben s csak akkor hajthatatlan, mikor olyannal akad össze, a kit sem szeretni, sem becsülni nem tud.

Erre a kijelentésre támaszkodva, most megragadta az alkalmat és egy levelében Kisfaludy tudtán kívül figyelmeztette Kazinczyt nyilatkozatára, tudtul adván neki Kisfaludy megengesztelődését. Felszólította írjon most levelet Kisfaludynak, kit érzékenyen megsértett, a mikor az egész nemzet előtt kedves *Himfy-jét* tűzbe vettette Daykával, a kit a nemzet nem ismert, csak ő. Együttal biztosította, hogy most nem fog úgy járni, mint Ruszokkal. Kazinczy 1821 aug. 20-án megírja Kisfaludynak szóló levelét és elküldi Pápaynak, a ki a levelet augusztus 30-án elküldi Kisfaludynak, közölve a levél történetét is. Kazinczy levelében a megnehezelt Kisfaludyt Takáts sírja fölött kibékülésre szólítja: »Gyűljünk Takáts sírja mellé — írja — s fogjunk kezét azokkal, a kiket becsülhetünk. Én tisztelettel, szeretettel, bizakodással járulok elődbe, nagy disze honomnak s kérem barátságodat. Kevélykedni fogok a maradék előtt, ha azt megnyerendem, mint lelkes testvéredével, melyet már kevélykedve bírok.«

Kisfaludy elfogadta a békejobbot. Elégtétel volt számára Kazinczy levele. 1821 szeptember 5-én Pápay útján válaszol Kazinczynak s ez a levél érdekes és szép a maga nemében, mert Kisfaludynak egész egyénisége kitükröződik belőle. Kidomborodik belőle az egyenes jellem, a mely tartózkodás nélkül élénk tárja szíve legmélyén rejlő gondolatát is.

Levelét avval kezdi, hogy ő a tudományos világot rázó és zavaró fergeteget kártékony jégzápornak tartja, mely a jót, szépet virágzása előtt tönkre teszi. Ő ennek élő bizonyossága. Több kész drámáját a fergeteg miatt — így nevezi vitájokat — nem tette közzé, mert nem akarta, hogy egy Buczy Emil sokak öröme megcsipkedje. Többféle költésbe kapott, de megsemmisítette, mert nem akart olyanok társaságában fellépni, a kik irigységből egymást gyalázzák. A fergeteg a tudományos világban mindig az emberi lélek seprejzt keveri fel, de ő a »tisztát« jobbnak tartja a »zavar«-nál, azért nem szereti a fergeteget.

Takáts részt vett a fergetegben, de nem volt támasztója. A támasztó Kazinczy volt, mert fősvénykedvén a fényt és dicsőséget másokkal megosztani, őt leszólta és olyanokat magasztalt,

a kik vakon követték. Ő jogos neheztelését csak barátaival közölte és nem kelt ki Kazinczy ellen, kit mesterének ismert el, de a kit a rossz úton nem követett. Erős tölgyként nem mozdult ki állásából a fergetegre s nem is fog soha kimozdulni. A tudományos világban csak annak a vetélkedésnek van helye, melyben az írók arra törekcszenek, hogy másnál szebbet, jobbat teremtsenek s nem annak, melyben a recenziókkal agyarkodnak egymásra.

Békejobbát nyújtja Kazinczynak, a kit az egész világ előtt mesterének vallott, de kéri, hallgassa meg következő kívánságait:

1. Kazinczy őt elméjének »legkegytelenebb élével« sértette meg, éppen iránta való tiszteletének lobogó lángjában. S ez fáj neki, mert kétélű nyelve miatt kétszínűnek kellett őt tartania; érdemeiért, mint író, becsülnie, de, mint embert, őt gyűlölnie kellett. Ő viszont sértette, de védelemképen.

2. Örömmel ismeri el, hogy Kazinczy lángelméjére nézve »a' Magyar Literatura Egének egygyik üstökös Csillaga«, a ki a magyar nyelv kulturáját félszázaddal vitte előre régi működésével; de mikor nyelvét francia, olasz, német salakokkal rontotta, dicsőségét elhomályosította. Kazinczy ezt nem akarja belátni, de ő bizonyítja, hogy ha Kazinczy így folytatja, a más nyelvet nem értő magyar nem fogja megérteni. Kazinczy legjobban tudja, hogy ő milyen purista. Himfije és egyéb művei azért születettek, mert Kazinczy előbb írt és nemessé tette a nyelvet.

3. Kazinczy nyelvében csak az idegen salakot kárhóztatja, orthographiáját és új szavait nem, de azért helyesírását nem követi, mert meggyőződésből y-sta, új szavait is csak válogatással fogadja el. Mindakettőre kívánsága az, hogy az írók erről most ne beszéljenek, majd a későbbi kor úgy is meghatározza, melyik helyes.

4. A recenzióknak pedig hagyjanak békét. Az alacsonyabb rangú írókra mindegy, mert hasonlók maradnak magukhoz. A tehetségeseket meg minék kell recenseálni? Egyik egyben, a másik másban tehetséges, de tökéletest egyik sem alkot. Homéert, Ossiánt senki sem tanította recenziókkal, mégis nagyok. Nálunk pedig még az is baj, hogy a recenziók a személyt szeretik ostorozni, a mi mindenkit elrettent az írástól. Ő is bánja, hogy írt.

5. A magyar írók pártoskodása mindenképpen káros a németre, de káros az írókra is, mert a közönség megúgálja őket. A legutóbbi fergeteg sok magyart idegenített el a könyvolvasástól. Maga is félve vesz kezébe könyvet, mert attól tart, hogy más dicséretével a maga gyalázatját, vagy ennek ellenkezőjét olvassa.

Ennyit mond nyílt szívvel. Kinyilatkoztatja, hogy ő sem tudós, sem líterator, azért semmiféle levelezésbe nem bocsátkozik senkivel. Senkit sem kárhóztat, ha vele ellenkezőt is mond. Senki-nek sem akar vezére, sem majma lenni; mindenki járjon a maga lábán. A jó magyar szókat elfogadja ezentúl is, akárki csinálta, de erőszakos idegen kifejezéseket nem helyesel soha. De ha útálja

is valakinek a nyelvét, csak barátságosan fogja annak véleményét megmondani, kikelni sohasem fog ellene.

Látjuk, hogy Kisfaludy e levelében régi vádjait higgadtan összefoglalja. Igaza van sokban, de abban, hogy az irodalmi harczot — melyet ő is fergetegnek nevez — és az ítélkezést kárhoyztatja, igaza is van, meg nem is. Igaza van annyiban, hogy a harcz és a bírálát fegyverei legyenek igazak, ne szóljon abba semmiféle részrehajlás. Nincs igaza annyiban, hogy kárhoyztatja a harczot és bírálátot, mert e nélkül egyáltalában nem képzelhető irodalom. Kisfaludy azonban meggyűlölte a recenziókat és az irodalmi harczot egész életén át. Mikor 1829-ben Dessewffy József egy epigramm kiadása miatt vele ellenkezésbe jut, igen jellemzően veti ezt levelében (aug. 7-én) szemére a következő szavakkal: »... furcsáknak tetszenek nekem panaszaink az országló szék előtt, mikor azt hányjuk szemére, hogy a nemzetünk ellen történt kikéléseket megczáfoltatni nem engedi, midőn látom, mint ellenezük mi magunk is egymás között a czáfolásokat.«

Kisfaludy levelére Kazinczy 1822 február 13-án válaszolt. Válasza nagyon érdekes, mert benne Kazinczy maga vallja be, hogy vétett Kisfaludy és a nyelv ellen és így az utókor előtt maga szolgáltatott neki elégtételt.

Először is forrón köszöni, hogy kérését meghallgatta, mert megenyhülése nehéz terhet hárított el róla. Örömet megvallja, hogy tüze a határon túl vivé s Kisfaludyt érzékenyen megbántá. »Mennyi botlás volt volna elmellőzve, mely undokságok nem történtek volna Literaturánk mezején s gyaláztatjára korunknak«, ha bizalommal bántak volna el egymással s nem erőszakkal, álutakon. De a mulasztást helyre hozni soha sem késő. Ott állanak, hol az út vagy a dicsőség felé vezet a tévedés megismerésével, vagy a gyalázat felé álszgyennel. Adjanak jó példát béküléstükkel másoknak. Mondhatja róla a maradék, hogy vétett, de mondja azt is, hogy szíve tiszta volt.

Kisfaludy az ellenkezést, fergeteget jégzápornak, ő áldásnak tekinti. Maga az Üdvözítő is harczot támasztott az emberek között s nem véték, hogy a természet epét is adott az embernek. Ő a tollharozok és recenziók védelmét elmondta különben Márton István Catechismusa Apológiájának előszavában. Nem baj, ha a recenziók miatt kevesebb lesz az írók száma. Bár ne énekelt volna Édes Gergely! Literaturánk nem fog addig virágozni, a míg éles, de igazságos és nemes bírálóink nem lesznek. Más gyarlóságait kimutatni csak a közéletben nevetlenség. Homér, Ossián nem ismerték a könyvnyomtatást, a tudós társaságot sem, pedig ezek sikeres szerek a tudományban.

Bevallja, hogy sok vétet követett el a nyelv ellen. Mentsége, hogy a kezdő nem áll meg a középúton. De azért az a díz, mely Kisfaludy Károly *Auroráján* elömlik, az ő munkája, mert ő egyengette az utat. Így »sok nem jó, jó lesz, mihelyt vele a

jobb Írók élnek«. Bacsányi megfújta ellene a kürtöt, jól tette; vonja vissza a középutra, a melyen túl ment.

A következő kéréssel fejezi be levelét: »Ne engedd, hogy bántásom emlékezete gondolkozásunk, ízlésünk, érzésünk, óhajtásaink különbözőzése s ellenkezése szívedet erántam elhűtsék. Nekem minden alkalmatosság kedves lesz, melyben erántad szeretetet s tiszteletet bizonyíthatok.«

A kibékülés tehát megtörtént, de barátságuk azért nem válik ezentúl sem bensővé. 1828-ban az Akadémia ügyében Pestre jönnek mindketten s itt személyesen megismerkednek. Kazinczy e napról így ír Guzmicsnak május 16-án: »Először (látám) Himfyt ápril 9-én s az a nap miattad és Himfy miatt nekem örökre nevezetes. Köszönöm a szerencsét a Fundatoroknak. Nélkülök azzal még most sem dicsekedhetném. Fődolog az ügyre, mind magunkra nézve, hogy láthatánk egymást.« De ezentúl is alig írnak egymásnak s a legnevezetesebb ama két levél, melyet Kazinczy neki öcscse, Kisfaludy Károly halála alkalmából írt és Kisfaludy Sándornak erre adott válasza.

Kisfaludy Sándor megtartotta a feltételeket, melyeket béküléssel levelében maga elé tűzött. A harcz azért nem szakadt félbe, nem is szakadhatott félbe, mert nem két személyhez volt kötve, hanem országos, mélyen gyökerező volt már, a melyet a politikában és más téren beállott reformmozgalom is támogatott. Bacsányi 1821-ben kiadja »*A magyar tudósokhoz*« című vitairatát, a melyben hevesen megtámadja Kazinczyt és iskoláját. Hasonlóképpen ostorozza elkeseredett hangon a »kérkedő nyelv-pallérokat« »*Poétai elmékedéseiben*« (megjelent a *Szépliteraturai Ajándékban* 1825). A debreczeniek meg »*Verspritty pir lepel*« silány versben gúnyolták az újítást. Vitairat »*Az új szellem*« is 1824-ből, mely vígjáték alakjában foglalkozik, nem sikertelenül, az újítással. Komolyabb irányú Vidovich Ágoston »*A magyar neologia rostálgattatása*« című műve 1826-ból, majd Lovász Imrének 1834-ben megjelent »*A nyelvújítás hibáiról*« című műve.

Azonban mind e felszólalások alig ártottak a nyelvújítás ügyének. Az újítás már eszmévé vált, a mely a nemzetben minden téren forrott reakcióként a nagy tespedés után. A nyelv terén kezdődött meg s oly hatalmas agitátor vezetése mellett, mint a milyen Kazinczy volt, nagy méreteket öltött s kihatott a nemzet egyéb éltető elemeire. Széchenyi István politikai és társadalmi újításai, de az is, hogy ő is az újítókhoz csatlakozott, a nyelvújítás ügyét dülőre juttatták. Az öreg Kazinczy kellőleg méltányolta is Széchenyi fellépését. Egy csonkán maradt költői levelében összehasonlítja a maga nyelvújító törekvéseivel Széchenyi társadalmi újításait, a melyeket most éppen úgy támadnak, mint annak idején az övét.

Az orthologusok semmiféle felszólalása sem használt már. Az újítás eszméje mindjobban elhatalmasodott. Behatott minden-

hova, utat tört minden téren. Az újabb írók mindnyájan szolgálatába szegődnek. Így bejutott a nyelvújítás természetesen az Akadémiába is, a melynek működése kezdetben éppen e kérdés körül forgott. Kazinczy helyét a tanítványok foglalják el: Toldy, Helmecci, Bugát stb., kik az újítók és tanítványok türelmetlenségével folytatták a harcot és könnyű volt elérniök az újítás eszméjének általános elterjedése következtében a diadalt.

Mindenki beláthatja, hogy a mérsékelték harcza ehhez képest hálátlan volt, mert ha a jogosult *új eszme* egyszer a lábát valahol megveti, elseper útjából mindent. S a purizmus hívei mindinkább el is hallgatnak. Különbön gyérültek is soraik. 1821-ben elhalt Takáts, majd 1827-ben Pápay. Döbrentei, ki most egy nézetben van velük — Horvát Endre és Kisfaludy az Akadémiában még egyszer összemérik ugyan fegyvereiket az újítókkal, de lassanként visszavonulnak, vissza kell vonulniok. Az »újítókórság« különben belopódzik észrevétlenül hozzájuk is. Oly szokat használnak ők is, melyeket azelőtt kárhoztattak. Kisfaludy is használja már műveiben az *árny, kör, körny, korány, tökély, dőlék, előjön, előlátó, önállás, önkézirat, védfal, véderő*-féle szavakat. Sághy különben, mikor 1825-ben Kisfaludyt drámái kinyomtatása alkalmával értesíti, hogy az íveken teljesítse a korrekurát, azt írja, hogy nem merte az »irtózatost« »irtóztatós«-ra javítani, gondolván, hogy mint sokban, ebben is a neologusokhoz szabta magát. (1825 aug. 14-iki levele).

De az újítás túlzásai mind nagyobbak lettek. Azért 1837-ben még egyszer felvillan Kisfaludyban a purizmus, szeretne segíteni az állapotokon, de el van foglalva egyéb munkával. Bacsányira gondol, ki legjobban hajthatná végre tervét. Meg is írja közös barátjuknak, Juranics Lászlónak, véleményét és tervét 1837 szept. 13-iki levelében a következőképpen: »Vajha Barátunk (t. i. Bacsányi) magára vállalná az erőszakos új szavakat megrostálni, véleményét közzétenni: nyelvünk természete szerint, mellyek elfogadhatók? mellyek elvetendőek? az ő széles tudományától legtöbbet lehetne a nyelv ügyében várni. Én úgy hiszem, hogy a nemzetnek józanabb és bölcsőbb része az ő és új nyelv között egy középúton fog járni és *ebből egy reformált és gazzából kirostált új fog alakulni*. De annak, ki ezt végrehajtsa, nagy tekintettel bíró Philologusnak, Grammatikusnak kellene lennie. Ezen feladásra Barátunk tudna legjobban megfelelni.« De ez a terve is abbanmaradt, háttérbe szorította egy másik, sokkal kedvesebb ügye: az insurrectio védése.

Az idő azonban mindent meggyógyít. Az igazságnak győznie kell. A mániává fajult újítás sokat rontott a nyelven. Annyi germanizmus keletkezett nyelvünkben és oly sok érthetetlen új szó, hogy magában az Akadémiában indult meg a mozgalom a nyelvújítás kinövései ellen. Pályázatot hirdettek és Thewrewk Emil *Helyes magyarság elvei* cz. művében megmutatta a helyes utat.

Az az orthologia, a melynek érdekében Kisfaludy és barátai harcoltak, felvetette fejét Szarvas Gáborban és hadat indított az újítás fattyuhajtásai ellen. Ebben a mozgalomban pártatlanul kitűnt, mik voltak Kazinczy hibái. Kimutatták, hogy új szókötései között sok a hibás (pl. alatta érteni, búsulni vagy vígadni valami fölött), hibás nála az infinitivus használata, különösen tárgyi mellékmondatok helyett, sok a szórendi vétsége (pl. mindent megtesz, mit megtenni kell); sok jelentéstani hibát követ el (pl. sarkantyút adni, szerencsét csinálni, valamihez jönni); hibásan alkalmazza az *egy* határozatlan névelőt és helytelenül írja körül a műveltető igét (pl. hagyd hallani a kürtöt).

E hibák nagy részét már Kisfaludy és barátai is kifogásolták. Az utókor tehát igazat adott nekik, a kik saját korukban felszólalásukkal keveset értek el. S ez a dunántúli írók legnagyobb érdeme. Saját korukban azt érték el, hogy meggyanúsították őket. Kisfaludy Sándort is elhíresztelték gőgösnek, dőlyfősnek, önzőnek, a ki csak a saját dicséretét szereti hallgatni, ráfogták, hogy tisztán sértett hiúságból szólaft fel s irigykedett még Károly öcscsére is.

Midőn Kisfaludy *Önéletrajzát* írta, bizonyára e ráfogások jutottak eszébe s némi joggal és önérzettel írhatta magáról a következő jellemzést: »Erkölcsei és lelki tulajdonára nézve Kisfaludy érzékeny, szíves, minden kedvelt tárgyért buzgó, indulatos, szemérmes, egyeneslelkű; és ugyan ezért gyűlölője a ravasznak és erkölcstelennek. Embersége sokszor kárára volt életében. Szoros barátságban igen kevés emberrel él; de barátaiórt minden áldozatra kész. Meggyőződése után véleményeiben állandó; színleni semmit sem képes; válogatás nélkül könnyen nyilatkozó; érdemeit és gondolatait rejteni nem tudó; az igazságot élesen kimondó.«

DR. VISZOTA GYULA.